

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

Farg‘ona davlat universiteti rektori

B. Shermuhammadov

_____ 2024-yil

70220301 -TARIX (YO‘NALISHLAR VA FAOLIYAT TURI BO‘YICHA)
MUTAXASSISLIGI BITIRUVCHILARI UCHUN
FANLARARO YAKUNIY DAVLAT ATTESTATSIYASI
D A S T U R I

Bilim sohasi:	200 000 – San’at va gumanitar fanlar
Ta’lim sohasi:	220000 – Gumanitar fanlar (tillardan tashqari)
Ta’lim mutaxassisligii:	70220301 – Tarix (yo‘nalishlar va faoliyat turi bo‘yicha)

Farg‘ona- 2024

Ushbu dastur O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2009-yil 22-maydagi 160-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining yakuniy davlat attestatsiyasi to'g'risida NIZOM" (hozirga qadar mazkur Nizomga bir necha bor o'zgartirishlar kiritilgan bo'lib, 2018-yil 7-noyabrdagi 26-son buyrug'iga binoan so'ngi o'zgarish bo'lgan)ga asosan ishlab chiqildi.

Farg'ona davlat universiteti kengashining 2024-yil 29 fevraldagi 4 son qarori bilan tasdiqlangan.

Tarix fakultetining 2024-yil 9 -fevraldagi 6 sonli yig'ilish qarori bilan tasdiqlash uchun tavsiya etilgan.

O'zbekiston tarixi kafedrasining 2024-yil 2 -fevraldagi 5/1 son navbatdan tashqari yig'ilishida muhokama qilinib, foydalanishga tavsiya etilgan.

Tuzuvchilar:

N.Alimova – O'zbekiston tarixi kafedrasini mudiri, falsafa doktori, dotsent

B.Usmonov – O'zbekiston tarixi kafedrasini professori v.b., tarix fanlari doktori

T.Egamberdiyeva – O'zbekiston tarixi kafedrasini professori, pedagogika fanlari doktori

A.Sharafiddinov – O'zbekiston tarixi kafedrasini dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Taqrizchilar:

S.Shadmanova – Sharqshunoslik universiteti professori, tarix fanlari doktori

S.Hoshimov – Andijon davlat universiteti dotsenti, tarix fanlari doktori

KIRISH

Mazkur dastur 70220301 – Tarix (yo‘nalishlar va faoliyat turi bo‘yicha) mutaxassisligi bitiruvchilarining 2 yil mobaynida ixtisoslik fanlarini o‘qib o‘zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun o‘tkaziladigan Yakuniy Davlat Attestatsiyasi sinovlari bo‘yicha ishlab chiqilgan.

2023/2024 o‘quv yilida bitiruvchilarda O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2021-yil 16-iyulda 311-son (8-ilova) bilan tasdiqlangan o‘quv rejasidagi umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan o‘tkaziladi.

YAKUNIY DAVLAT ATTESTATSIYASI o‘tkaziladigan fanlar tarkibi:

1. O‘zbekistonda yer-suv muammolari (qadimgi davrdan hozirgi kungacha) (ixtisoslik fanlari) (1.04)
2. Tarixiy rekonstruksiya masalalari (ixtisoslik fanlari) (1.02)
3. Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi (ixtisoslik fanlari) (1.03)
4. O‘rta asrlar manbashunosligi va tarixshunosligi (ixtisoslik fanlari) (2.01)
5. XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar (ixtisoslik fanlari) (2.02)

MUTAXASSISLIGI

FANLARIDAN YAKUNIY DAVLAT ATTESTATSIYA SINOVI

MAVZULARI, SAVOLLARI, VA ULARNING MAZMUNI

O‘ZBEKISTONDA YER-SUV MUUAMMOLARI (QADIMGI

DAVRDAN HOZIRGI KUNGACHA) FANI BO‘YICHA:

O‘zbekistonda dehqonchilik madaniyatining shakllanishi

Qadimgi odamlar yashagan davrda O‘rta Osiyoning tabiiy shart-sharoiti, ularning tarqalgan hududlari hamda manzilgohlari. Tirikchiligi va hayotiy manbalari. Terimchilik qiladigan yerlari va o‘zlashtiruvchilik xo‘jaligi. Tosh qurollar yasash.

Tabiiy olovdan foydalanish. Ijtimoiy ya’ni to‘dadagi munosabatlar. Atrof muhit haqida dastlabki tasavvurlar, muomala, til, e’tiqodiy va g‘oyaviy tushunchalarni yuzaga kelishida inson bilan tabiatning bevosita bog‘liqligi.

Dehqonchilik madaniyatining shakllanishida daryolar va ularning irmoqlarining tutgan o‘rni. Amudaryo va uning deltasi. Tarixiy manbalarda Zarafshon. O‘rta Osiyoda neolit davri ziroatchilik makonlari. Xorazmdagi Suvyorgan kanali va uning atrofidagi manzilgohlar. Urug‘chilik jamoasi – matriarxatning vujudga kelishi bilan O‘rta Osiyoda hamda yer va suvdan foydalanishda yangicha yondashuv, qurolsozlik takomili (tosh paykonli sanchqi, nayzali garpun, suyak teshgichlar va h.k.). Ilk ishlab chiqaruvchilik xo‘jaliklar: ovchilik va xonaki chorvachilik, hunarmandchilik va dehqonchilikni yuzaga kelishida ayollarning buyuk kashfiyotchilik hissasi. Eneolit davri motiga dehqonchiligi, sun’iy sug‘orish tarmoqlari, tosh o‘roqlardan foydalanish.

Bronza davrida O‘zbekistonda irrigatsiyaning shakllanishi. Sun’iy sug‘orishning tog‘oldi vohalar va daryolar etaklaridagi erlarni o‘zlashtirishda ahamiyati. Loyqa va qayr dehqonchiligi. Daryo va uning tarmoqlari etaklarida suv toshqinlaridan atrofga tortilgan ilk sug‘orish ariqchalari sug‘orma dehqonchilikning paydo bo‘lishi.

Qadimgi davlat birlashlamalarining shakllanishida yer va suv munosabatlari

Sug'orma o'troq dehqonchilikka o'tish va uning rivojida patriarxal oilalarining asosiy ishlab chiqaruvchi kuch sifatidagi mohiyati. Ilk temir davri makonlari va sun'iy kanallar qurilishining boshlanishi. Jamoa yerlari va suv xo'jaligini shakllantirish. Qadimgi Baqtriya, Qadimgi Xorazm, Qadimgi So'g'diyona davlatlari aholisining daryolar irmoqlari bo'ylab joylashuvi. Xorazm atrofida sun'iy sug'orishning rivojlanishi natijasida Amudaryoning Dovdon tarmog'i suvlari Chirmonyop, Qal'aliqir, Ko'zaliqir va hokazolargagina sarf etilishi.

Ayrim o'troq vohalarda qishloq (kat)larning kengayib yirik maskat (ilk shahar)larga aylanishi. Ziroatchilik va erkin navlari turlarining ortib borishi. Imoratsozlik va qurilish xomashyolari. Dehqonchilik vohalarini ixota va mudofaasi, voha hukmdorlari va ularning qarorgohlari-shahristonlarni yuzaga kelishi. Ishlab chiqaruvchi xo'jalik, jumladan dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va mol ayirboshlash, savdo-sotiqning shakllanishi. Mahalliy boshqaruv, mirobchilik va ommaviy hashar-begor, yirik sug'orish tarmoqlarining o'tkazilishi va suv inshootlari. Xususiy mulklarni shakllanishi.

Ahmoniylar va Yunon-makedonlar hukmronligi davrida yerga munosabat masalalari. Qang', Dovon va Kushon davlatlarida aholining sinfiy tabaqalanishi hamda yer va suv munosabatlari. Davlat, ibodatxona (Vag'nze), xususiy va jamoa yerlari. Xorazmning antik davrida qazilgan kanallari o'zanining (Qirqqiz, Qo'rg'oshinjal'a, Bozorqal'a, Jonbosqal'a, Anqoqal'a, Guldursundan pastroqdagi, Yakka porson, Qarg'ateshkanqala, Qizilqal'a, Qavatqal'a yaqinidagi kanallar) juda sayoz bo'lishi.

Ilk o'rta asrlarda yer egaligi munosabatlari

Ilk o'rta asrlarda dehqonchilik vohalarining kengayishi. Sug'orish, melioratsiya va ekin etishtirish agrotexnikasi. Yer maydonlarini o'g'itlash. Qishloq xo'jalik mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojning oshishi. Yerga egalik qilish munosabatlari. Suvdan foydalanish. Mulkchilik munosabatlari. "Dehqonlar",

“kadivarlar”, “kashovarlar”. V – VI asrlarda Oʻrta Osiyo hududida yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlari, jumladan gʻalla, sholi, gʻoʻza va boshqalar. V asrda barpo etilgan sugʻorish tarmoqlari, xususan Dargʻom, Zogʻariq, Boʻzsuv. Adirlarga suv chiqarishda oʻq, gupchak va tishli gʻildirakka asoslangan murakkab gidrotexnika inshootlari (charxparrak, chigʻir va boshqalar).

VI – VIII asrlarda mahalliy hokimliklarda yer-suv munosabatlari. Nahrifay, Xarkon, Anhor, Kalkovuz kabi yirik sugʻorish inshootlarining qurilishi.

Mulkdor-ozod, shahar hunarmandlari-ozodkor, savdo ahli-gʻuvokorlar va ular tasarrufidagi yer-mulk va suvlar hamda ulardan foydalanish usullari. Toʻrt turdagi yerga egalik qilish shakllari, jumladan yirik mulkdor-dehqon qoʻrgʻonlari va ekin paykallari; masjid va madrasalarga tegishli vaqf yerlari. Hamda, qoʻshchi kashovarzlarning xususiy yerlari va jamoa yerlari-korizlar-yerosti sugʻorish inshootlari vositasida oʻzlashtirilgan umumziroatkorlarning ekinzor paykallari.

Oʻrta asrlarda Oʻzbekistonda yer va suv munosabatlari

(IX – XIII asrlar)

Oʻrta asrlar Movarounnahr xoʻjaligi, yer egaligi. Turli-tuman suv inshootlarining (toʻgʻon, band, nova, koriz, chiqir, charxparrak, suvayirgʻich, miftoh) qurilishi. Abdulloh Tohiriy tomonidan suv taʼminotini tartibga solish maqsadidagi qoʻlanma “Kitob al-Kuniy” (“Ariqlar haqida kitob”)ning yaratilishi. Zarafshonning quyi oqimidagi kanallar: Shohrud, Shopurkom, Karmana, Xarqonrud, Govxitfar, Somjan, Poykon, Novqand, Romitan, Varaxsha, Xaromkon Komi Daymun, Arvon, Gʻifar, Zar, Navkanda, Varaxsha, Xoma va boshq. Zar kanalining 12 ta shoxobga boʻlinishi. Zarafshonning oʻrta va yuqori oqimlaridagi sugʻorish inshootlari. Zarafshon daryosidan Samarqand rustoqlaridan sakkiztasining sugʻorilishi. Dargʻom va Poyariq kanallarining kengaytirilishi.

Somoniylar davrida xalifa Moʻtasim tomonidan Chochda yangi kanal qazish uchun mablagʻ ajratilishi. X asrda Xonbandi, XII asr boshlarida Qoraxoniylar davrida Gʻishbandi, X – XII asrlarda Gʻazna viloyati Gʻazniband, Saxanband va Saridehband suv omborlarining qurilishi. Arslonxon hukmronligi

davrida Poykentni sug'orish uchun ariq qazdirishga samarasiz urinishlar va Buxoro qadimgi sug'oriladigan yerlarining suvsizlikdan qurib qolishi. Yerga egalik qilish turlari, xususan "mulki sultoni", "mulk yerlari", "mulki xos" "vaqf yerlari". Qoraxoniylar davrida Qishloq xo'jaligining ahvoli. Iqto yerlarining kengayishi. Xorazmshoh-Anushteginlar davrida qishloq xo'jaligi va yer-suv munosabatlari.

Chig'atoy ulusi davrida yer egaligi va qishloq xo'jaligi

Mo'g'ullar istilosi oqibatida Movarounnahr va Xorazm dehqonchilik viloyatlarining vayron qilinishi. Samarqandni suv bilan ta'minlovchi yagona suv inshooti – Qo'rg'oshin navosi ("Jo'yi Arziz"), Marvning bosh to'g'oni – Sultonband, va boshqa to'g'onlarning buzilishi. Gurganj yaqinida Jayhun daryosini to'sib turgan to'g'onning buzilishi natijasida shaharning suv ostida qolishi va Sariqamish botig'ida yangi ko'lning hosil bo'lishi. Ekin maydonlarining qisqarishi, dehqonchilikning tanazzulga uchrashi. Dehqonlardan olinadigan soliqlar. Chig'atoy ulusi davrida qishloq xo'jaligi. Mo'g'ullarning o'troqlashuvi. Yer egaligi turlari: mulki devon, mulki inju, mulki vaqf, mulk yerlari. Iqtador va suyurg'ol egalari. Korandalar, kadivarlar, muzoriylar. XIV asrda Sariqamishda suv sathining ko'tarilishi natijasida O'zboyga undan esa Kaspiy dengiziga quyilishi.

Amir Temur va temuriylar davrida yer-suv munosabatlari

Amir Temur va temuriylar tomonidan Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Marv, Tus vodiysi hamda Hirot va uning atrofida yirik sug'orish inshootlarining barpo etilishi. Yangi qishloqlar va bog'larning barpo qilinishi. Kobul yaqinidagi Jo'yinav dahasida Bodon anhorining barpo etilishi. 1381-yil Amir Temurning Murg'ob vodiysini obodonlashtirish haqidagi farmoni va sarkardalarning Dilkusho, Ganjraon, Ganjxona, Umar Tobon, Shayx Abu Sa'id, Shayx Ali Bahodir, Davlatshoh Jondor, Gulbog'on, Hasan Jondor, Bu Alouddin inoq, Sahdak, Purdor, Ali Malik, Oq Bug'o, Davlatshoh bihisht, Sanjidak, Mangli Xoja, Kebekchi yurtchi, Qutlug' xotun kabi kanal va ariqlarni qazilishida boshchilik qilishi. Darg'om anhoridan chiqarilgan Angor kanalining qayta

tiklanishi. Samarqand atrofidagi Jo'ybori Bozor, Jo'ybori Mazdohin, Jo'ybori Obirahmat, Jo'ybori Koranda, Jo'ybori Jadid ariqlari va ulardan 72 qishloq suv bilan ta'minlanishi. 1401-yilda Kavkazning Boylaqon mavzeida Amir Temur farmoni bilan Araks daryosidan chiqarilgan Barlos kanali. Shohruh Mirzo tomonidan Murg'ob daryosining bosh to'g'oni – Sultonbandning tiklanishi. Mirzo Ulug'bek hukmronligi yillarida Buxoro vohasidagi Somonjuq dashtiga suv chiqarilishi. Sulton Husayn tashabbusi bilan Marviruddan yangi kanal qazilishi. Alisher Navoiy tomonidan Turuqband suv omborining barpo etilishi. Toshhovuz, darg'ot, navo, chiqir, charxparrak, qaynama, sharshara, osma ko'priq, xandaq, tazar, sardoba kabi turli-tuman suv inshootlarining qurilishi.

Yer egaligi turlari ("mulki devoniy", "mulk", "mulki vaqf", "jamo'a yerlari"). Suyurg'ol egaligi va uning huquqlari. Tarxon yorlig'i va tarxon egalarining nufuzi. Qishloq xo'jaligidan yig'iladigan soliqlar. Ekin maydonlariga ishlov beruvchi "muzoriylar": davlat yerlarida ishlovchi muzoriylar; mulkdorlarning yerlarini ishlovchi muzoriylar; o'z yeriga ega bo'lgan dehqonlar; vaqf mulklarida ishlovchi muzoriylar.

Xonliklar davrida O'zbekistonda yer-suv munosabatlarining umumiy holati va dehqonchilik

XVI asr boshlarida Shayboniyxon tomonidan Samarqandning Cho'ponota tepaligi yonida "Shayboniyxon suv ayirg'ich" ko'prigining qurilishi. Shayboniyxonning yer-suv hamda soliq masalalarini tartibga solish maqsadida Samarqand yaqinida Konigil manzilida qonunshunos olimlarni to'plab o'tkazgan maxsus kengashi. Abdullaxon hukmronlik qilgan davrda (1557-1598 yillar) mamlakatda amalga oshirilgan qurilish va irrigatsiya ishlari. 1583-yilda Zarafshon vodiysining shimolida joylashgan Nurota tizma tog'idan oqib tushadigan Oqchob soyining darasi ichiga Abdullaxonbandi suv ombori, Zarafshon daryosi suvining taqsimotini tartibga solishda Zarafshon daryosi ustiga 1582-yilda qurilgan Puli Karmana, XVI asrning ikkinchi yarmida bino qilingan Puli Mehtar Qosim, Puli Chahorminor, Puli Jondor kabi suv o'lchagich va taqsimlagich inshootlarning qurilishi.

XVI asrning ikkinchi yarmida Tuyatortar kanalining chiqarilib, Jizzax vohasi suv ta'minotining yaxshilanishi. Murg'ob vodiysining yuqori qismida Ko'shk soyi to'silib Xovuzixon suv omborining barpo etilishi.

Buxoro xonligida yangi yerlarni o'zlashtirishda Jo'ybor xo'jalarining tutgan o'rni. Xo'ja Kaab kanalining qazilishi va Somonjuq dashti obod etilishi, Afshona qishlog'igacha kanal chiqarilishi, Amudaryodan Chorjo'y atroflariga suv olib kelinishi, Romitan tumani kanalidan shoxob kovlanib, Sevinj qishlog'i etagidagi dasht yerlar obod etilishi, Vaxsh daryosidan suv chiqarish uchun kanal qazilishi. Xonlikdagi yer egaligi shakllari.

XVI asr va XVIII asrning birinchi yarmida Buxoro xonligida tarqoqlikning kuchayishi hamda Xiva xonligi bilan bo'lgan o'zaro urushlar natijasida quyi Zarafshonning irrigatsiya xo'jaligiga putur etishi, sug'orma dehqonchilik yerlarining maydoni qisqarib ketishi.

XVIII asrning oxiri va XIX asrning birinchi yarmida Buxoroda mang'itlar hukmronligi o'rnatilib, amirlikda sug'orish tizimi yaxshilash bo'yicha bir qator tadbirlarining o'tkazilishi. Zarafshon vodiysida Jo'yi Xurmo va Jo'yi Sarazm kanallarining qurilishi, Darg'om arig'i to'g'onining qayta tiklanishi, Panjikent yaqinida, Sheroz va Urgut tumanlaridagi ariqlar, Samarqand yaqinidagi Oqdaryo va Qoradaryodan chiqarilgan ariqlarning qayta qazilishi. Amir Shohmurod davrida Urgut tumanida Qozonariq, Sheroz tumanida Toymanariq, Sugut tumanida To'g'uzariq kabi kanallarning chiqarilishi.

Zarafshon oqimida sodir bo'ladigan o'zgarishlar: ko'p suvli davr "vaqti furob", o'rtacha suvli-"vaqti miyonob" va kam suvli-"vaqti qillat" hamda, daryo toshqinlari: "narzob" yoki "Baxovuddinning suvi", "loyob", "garmob" va "xunukob" davri jadvali ishlab chiqilishi va uning ahamiyati. Samarqand va Buxoro o'rtasidagi suv taqsimoti vaqtida "obparta" yoki "nimjo'y" usullarining qo'llanilishi.

Xiva xonligi. XVI asrning o'rtalaridan Ko'hna Urganch, Vazir, Adoq tumanlarining suv qurib qolganligi sababli sahroga aylanishi. Janubiy Xorazm hududi XVII asrning birinchi yarmidai boshlab, o'zbek va turkmanlar o'rtasida

yer, binobarin, suv uchun kurash maydoniga aylanishi. Abulg'ozida davrida xonlik iqtisodiy va siyosiy jihatdan yuksalishi. Anushaxon hukmronlik qilgan davrda (1663-1686 yillar) Janubiy Xorazmda ikkita katta Shohobod va Yormish kanallarining qurilishi.

Katta amaldor Odina Muhammad otaliq tomonidan Otaliq arna (hozirgi Mang'it arna) kanalining qurilishi. Xo'jayli va Kuyg'un yerlarining Suvonli va Arabmuhammad kanallari orqali sug'orilishi.

Muhammad Rahimxon davrida 1815-yil Qilich Niyozboy kanalining qurilishi. Qilich Niyozboy kanalidan chap tomonga Beshuyli, o'ng tomonga esa, Gurlan, Nukus, Uyg'ur, Polvonbek kanallarining ajralib chiqishi. 1828-yilda Polvonyopning yangi boshi Toshsaqoning qurilishi va 1831-yilda Ko'hna Urganch tumaniga kanal o'tqazilishi. Qorako'z va Qilich Niyozboy kanallarining Muhammad Rahimxonning ikki lashkarboshisi – Qilich Niyozboy va Davlat Qorako'z tomonidan qurilishi.

XIX asrning ikkinchi o'n yilligida Amudaryo suvlarining Lovzonga qarab o'pirilib ketishi natijasida Shomurod, Sipohiy va Qoraqalpoqyorgan kabi kanallar o'tkazilishi hamda bu yerlarning Xonobod nomini olishi.

Xiva xonligida Olloqulixon davrida Pahlavon ota nahri, Toshsaqo ariqlarining qayta qazilishi. Xonobod yoki Xonyop kanalining barpo etilishi va Ko'hna Urganchning obod qilinishi. 1841-yil Quvonishyormaning qazilishi. Amudaryo va uning Lavdan, Ko'ko'zak, Qoraboyli, Chumanay, Qiyot-jangar, Ko'kdaryo, Toldiqdaryo, Qozoqdaryo, Marv, Tajan kabi irmoqlari, Pitnak, Polvonota, O'azovat, Shohobod, O'rmish, Qilich-Niyozboy, Arpa, Suvali, Xon nomli kanallari, shuningdek Oybug'ur, Dovqora, Auzil, Oyoqko'l, Porsu, Sulton Sanjar - moziy ko'llariga va ularning xonlik qishloq xo'jaligida tutgan o'rni. Ogahiyning "Riyoziy davlat" asaridagi Amudaryo (nomini Jayhun, daryoyi Omu deb ham beradi), Arok, Gandir, Gurgon, Darozob, Ko'ko'zak, Marv, Ohal, Subnor, Sunabadr, Tajan, Mavjizan, Tirsak, Qorasuv daryolari, Shohobod, Ko'hna Urganch, Pahlavon ota, Qilich Niyozbey, Toshsoqqo kanallari (arnalari), Biniy tok, Darangar, Navxandon, Sarqinli nomli jilg'alar, Bomi otlig' mavzening suvi,

Otqirg'on suvi, Dasht orasida bir ulug' G'adir (ko'l) va Lavdan ko'llari to'g'risida qimmatli ma'lumotlar.

Sug'orma dehqonchilikning (ekin o'sayotgan davrda) Amudaryoning 4 toshqiniga asoslanishi: 1) Ko'k qamish; 2) Oq baliq; 3) Yulduz (yulduzlar turkumi) va 4) Qirqchilg'ov.

Suvning taqsimlanishi: saqo – arna – yop – badoq – solma – tortma. Doldarg'a, toqurtqa va uning ahamiyati. Suv chiqarish qurilmalari: “sepma”, “depma”, “nova”, chig'ir. To'g'onlar va ularning tuzilishi. Xiva xonligidagi yerga egalik qilish shakllari.

Qo'qon xonligida Umarxon tomonidan XIX asrning birinchi yarmida Yangiariq kanali, Madalixon tomonidan Xonariq, Xudoyorxon tomonidan XIX asrning 60-yillari Ulug'naxr kanallarining barpo etilishi.

Xonliklardagi yer egaligi turlari: davlat yerlari mulki sultoniylar, masjid, madrasa va xanoqohlarga tegishli vaqf yerlari hamda xususiy mulklar. Barcha turdagi yerlarda mehnatkash ziroatkor qo'shchilar hissadorlik asosida dehqonchilik qilishi. Davlat tasarrufidagi yerlarning bir qismi daromatidan foydalanish uchun shahzodalarga, yirik diniy ulamolarga tanho shaklida in'om etilishi. Bunday mulklar soliqlardan ozod qilinib, “Mulki xurri xolis” deb yuritilishi.

O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan zabt etilishi va yer-suv munosabatlarining mustamlakachilikka moslashtirilishi

Rossiya imperiyasining Turkistondagi agrar siyosatdan ko'zlagan bosh maqsadi va asosiy yo'nalishlari (“paxta”, “sug'orish”, “ruslarni ko'chirib keltirish”). Yer-suv munosabatlarining mustamlakachilikka moslashtirilishi.

Turkiston general-gubernatorligi tomonidan Buxoroni “itoatda tutib turishning garovi” sifatida Zarafshon daryosi suv taqsimotiga aralashuvi. XIX asrning 70-yillarida rus irrigatorlari tomonidan voha suv xo'jaligining umumiy holati, Zarafshon daryosining suv balansi, vohadagi ekin yerlarining maydoni, ziroatlar navi va ularning suvga bo'lgan ehtiyojlari o'rganilishi, shu asosda Samarqand va Buxoro o'rtasida Zarafshon daryosi oqimining “barobar taqsimlash”.

XIX asrning 80-90-yillaridan boshlab Samarqand vohasida sug'orma dehqonchilik, ayniqsa sholikorlikning kengayishi hamda Buxoro vohasida suv tanqisligi kuchayishi. 1895, 1902-yillarda Samarqand va Buxoro o'rtasida o'zaro suv taqsimotini "tartibga soluvchi" doimiy komissiyasi tuzilishi. Mazkur komissiyaning 1902-yil 12-mart qaroriga muvofiq, Zarafshon daryosida suvning oz yoki ko'p bo'lishidan qat'iy nazar uning 67 foizi Samarqand vohasiga qolgan 33 foizi Buxoroga taqsimlanishi.

Vaqf yerlaring taftish etilishi. Ularning bir qismi musodara qilinib, Turkiston general-gubernatori ixtiyoriga topshirilishi. Bo'z yerlarni o'zlashtirish maqsadda Sirdaryodan kanal chiqarilishi va Mirzacho'lda N.Romanovning mulki yuzaga kelishi. Amudaryodan Qarshi dashti va Buxoro vohasi yerlarini suv ta'minotini barqarorlashtirish va ayrim rusiyzabon mulkdorlari mulkini tashkil etish maqsadida ayrim gidrografik, topografik tadqiqotlar o'tkazilishi va sug'orish loyihalari tuzilishi.

Buxoro vohasining suv ta'minotini yaxshilash maqsadida XIX asrning 70- 80-yillarida, avval, Ahmad Donish, so'ngra rus injiner-irrigatorlari Jijemskiy, M.N.Annenkov va X.V.Gelmanlar tomonidan Amudaryodan Buxoroga suv chiqarish hamda 80–90-yillarda Jijemskiy va N.Petrovskiy tomonidan esa vohada suv omborlari barpo etish masalalarining ko'tarilishi. Amudaryodan suv chiqarish masalasi bo'yicha 1886 yilda M.N.Annenkov va 1912-1914yillarda E.N.Blumberglar, suv omborlari yuzasidan 1899–1900 yillarda N.Petrovskiy va 1913–1915 yillarda A.V.Chapliginlar tomonidan maxsus tekshirishlar o'tkazilishi, Amu–Buxoro kanalining Kelif va Chorjo'y variantlari hamda yuqori va o'rta Zarafshon suv omborlarining dastlabki loyihalari ishlab chiqilishi. Biroq O'rta Osiyoda kam harj qilib, undan ko'proq foyda undirib olishga harakat qilgan Rossiya imperiyasining Turkistondagi ma'murlari sug'orish ishlariga nisbatan tutgan rasmiyatchiligi va loqayd munosabati. Birinchi jahon urushining boshlanishi oqibatida rus irrigatorlarining Amudaryo, Sirdaryo, Murg'ob va Tajan daryolari havzasida olib borgan tekshirishlari, Zarafshon vodiysida o'tkazilgan tadqiqotlarining oxiriga yetkazilmaganligi.

Mazkur davrda sug'orma dehqonchilikning deyarli asosiy qismi puldor boylar va ayrim rus ma'murlari mulklarigi aylanishi. Puldorlar yangi o'zlashtirilgan yerlarni ijaraga olib, ularda yersiz korandalarning kuchidan foydalanishi.

Sovet hokimiyati davrida yer va suvga bo'lgan munosabat

Turkistonda mustabid sovet hokimiyatining o'rnatilishi va uning iqtisodiy siyosati. Sovetlarning yer haqidagi qarori. Diniy muassasalar tasarrufidagi mulklar tugatilishi. 1918-1919, 1920-1921 yillarda o'lkada yer-suv islohotlari. "Qo'shchi" ittifoqi. Yer ishlari Xalq Komissarligining tuzilishi. O'lkada hukmron partiya manfaatlarini amalga oshirish uchun markazning paxtachilikni yanada rivojlantirish borasida qabul qilgan qarorlari.

Sovet hokimiyatining dastlabki yillarida irrigatsiya ishlari. Dastlabki meliorativ shirkatlar. O'rta Osiyoning daryo havzalari, Zarafshon vodiysida irrigatsiya xo'jaliklari. Zarafshon vodiysida gidrouzellar. Qattaqo'rg'on, Quyimozor suv omborlari. Amu-Buxoro va Amu-Qorako'l mashina kanallari qurilishi va Buxoro vohasining suv bilan ta'minlanishi.

Farg'ona vodiysida, Zarafshon vodisida, Mirzacho'lda va Amudaryoning quyi oqimlarida sug'orish ishlarining boshlab yuborilishi. Yangi Farg'ona, Dehqonobod, Yangiariq, Sovay, Quvonshjorma, Narpay, Uchqo'rg'on, Dalvarzin, Bulung'ur, Qumqo'rg'on, Xazorbog', Jun, Nazarxon va boshqa kanallar.

Sovet hokimiyatining quloqlashtirish siyosati va uning oqibatlari. Qishloq xo'jaligini ilmiy jihatdan sotsialistik xo'jalikka aylantirish borasidagi tadbirlar. Bosh paxta qo'mitasi. Toshkentda qishloq xo'jaligi va melioratsiya fakultetlarini tuzilishi. Suv xo'jaligi va qishloq xo'jaligi vazirligi. O'lkada "kolxoz"-jamoalar xo'jaliklari, "sovxoz"larning ya'ni sho'roning sovet xo'jaliklari tashkil etilishi. Paxta monopoliyasining yuzaga kelishi.

Mamlakatda butunittifoq paxtachilik ilmiy tekshirish institutining tuzilishi, uning O'rta Osiyo filiali. Qishloq xo'jaligi uchun kadrlar tayyorlash siyosati va uning oqibatlari. Markaziy Farg'ona, Mirzacho'l, Qarshi Surxon-Sherobod cho'llarining o'zlashtirilishi. Suv taqsimoti yaxshilash borasida amaliyot joriy

etilgan katta sug'orma dehqonchilik maydonlari meliorativ holati yomonlashib, sho'rlanib ketishi. Irrigatsiya va melioratsiya ishlarini tashkil etish, ekologik muammolarning paydo bo'lishi. Orol fojeasi.

XX asr 80-yillarida O'zbekiston qishloq xo'jaligidagi ahvol. Yerni o'g'itlash, kimyoviy moddalar sepilishi va uning aholi salomatligiga ta'siri. "Paxta ishi" qatag'onlari va uning tub mazmun-mohiyati. 1989-yilning ikkinchi yarmidan O'zbekistonda qishloq xo'jaligini yaxshilash borasidagi tadbirlar.

Mustaqillik yillarida yer va suv munosabatlari.

Mustaqillik yillari O'zbekistonda agrar islohotlarning boshlanishi. Agrar islohotlarning huquqiy asoslarini yaratilishi. Agrar sohada amalga oshirilgan islohotlarning bosqichlari. Respublika qishloq xo'jaligida bozor munosabatlarini shakllantirishning o'ziga xos yo'li. Aholining oqilona ish bilan ta'minlash siyosatini amalga oshirilishi. Yangi iqtisodiy munosabatlarni boshlanishi respublikada shaxsiy yordamchi xo'jaliklarni mustahkamlash siyosati. Ularning shaxsiy tomorqalarni kengaytirish, yangi sug'oriladigan yerlarni shaxsiy xo'jaliklar va bog'-dala hovli uchastkalarga ajratib berish yo'li bilan aholini amalda yer bilan ta'minlashdan iborat ekanligi. Davlat tasarrufidan chiqarib, mulkchilikning nodavlat shakliga o'tkazish jarayonida tashkil etilgan uyushmalar. Ta'minot shirkatlari. Xizmat shirkatlari. Ishlab chiqarish shirkatlari. Qayta ishlash shirkatlari. Saqlash shirkatlari. Sotish shirkatlari. Dehqon xo'jaliklarining tashkil etilishi, ularning qishloqda mulkdorlar tabaqasining samarali shakli sifatidagi o'rni. Davlat tasarrufidan chiqarib, mulkchilikning nodavlat shakliga o'tkazish jarayonida tashkil etilgan uyushmalar. Dehqon va fermer xo'jaliklariga yer uchastkalariga egalik qilish va foydalanish uchun berilishi. Fermer xo'jaliklarini agrar islohotlarning asosiy yo'nalish sifatida shakllantirilishi va faoliyati, ularning xususiy mulk egasi sifatida shakllanishi.

Qishloqda bozor infratuzilmasining shakllantirilishi, yutuqlar va muammolar. Qishloqda uy-joy qurish masalalari. Qishloq xo'jaligida mahsulot ishlab chiqarish va yetkazib berishda fan va texnikaning ilg'or yutuqlaridan keng foydalanish, agrar sohada ishlab chiqarishni mexanizatsiyalashtirishni yaxshilash, fermer

xo'jaliklariga texnika xizmati ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yish, mashina-traktor parklari ishini yaxshilash, fermer xo'jaliklariga xizmat ko'rsatuvchi mashina-traktor parklari tomonidan mexanizatsiya ishlarini bajarishni takomillashtirish yo'lidagi chora-tadbirlar.

TARIXIY REKONSTRUKSIYA MASALALARI FANI BO'YICHA **MAVZULARI, SAVOLLARI, VA ULARNING MAZMUNI**

Fanning mazmuni

Fanni o'qitishdan maqsad – Tarxiy rekonstruksiya masalalari predmeti to'g'risida talabalarga umumiy tushuncha berish, geologiya, ekologiya, geografiya ta'limotlari, arxeologik manbalari va yodgorliklari, hamda yangi nazariyalarni o'rganishda ilmiy jihatdan yondashish, magistrantlarda zamonaviy bosqichiga oid bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdan iborat.

Fanning vazifasi – talabalarga Tarxiy rekonstruksiya masalalari fanining umumiy tavsifi, davrlashtirish va xronologiya, insonning tabiatdagi o'rni, iqlim o'zgarishlari jarayoni bilan aloqadorligi bo'lgan tarixiy hodisalar, arxeologik ma'lumotdan tarixiy xulosalarni chiqarish usullarini, madaniyati va antropologiyasi, an'analari haqida chuqur bilim berishdan iborat.

Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

Kirish. Tarxiy rekonstruksiya masalalari tanlov fanining maqsad va vazifalari. Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni.

Fanning maqsadi, vazifalari va dolzarbligi. Tarxiy rekonstruksiya tushunchalari. Arxeologiya tushunchasi. Arxeologiyaga oid bilimlarning shakllanishi. Arxeologik ma'lumotlarni o'rganish, umumlashtirish uslublari. sivilizatsiya va davlatchilikni, ijtimoiy tizimning rekonstruksiyasi. Sivilizatsiya tushunchasi. Arxeologik manbalar.

Qadimgi jamiyatlar xo'jaligini o'rganish muammolari

Qadimgi jamiyatlar xo'jaligini o'rganishdagi tizimli yondashuv. Ishlab chiqarish bilan bog'liq xo'jaliklarni o'rganish usullari. Ilk temir davri jamiyatlarini o'rganish va rekonstruksiya masalalari. Eng qadimgi jamiyatlarni yashash tarzi, kundalik turmush tarzi, xo'jaligini o'rganishda arxeologik usullar. Geologiya, paleozoologiya, paleobotanika, paleoantropologiya fanlarini jalb qilgan holda, kompleks tarzda, tizimli yondashish masalalari.

Ayriboshlash va savdo – sotiqning tarixiy rekonstruksiya.

Ilk ayriboshlashning savdo-sotiqqa aylanishi va arxeologik aksi. Oziq-ovqat, hunarmandchilik buyumlari va xomashyoni ayriboshlash va ularni keyingi jamiyatlardagi rivoji. Savdo-sotiqni xalqaro savdoga aylanishi va o'rganish usullari

Arxeologik ma'lumotlar asosida xonaki va ixtisoslashgan hunarmandchilik turlarini o'rganish uslublari.

Ishlab-chiqarish bilan bog'liq faoliyat turlarini paydo bo'lishi va rivojlanishini arxeologik ma'lumotlar asosida o'rganish. Ixtisoslik bilan bog'liq hunarmandchilikni rivojlanishi. Uy kulolchiligi va ixtisoslik bilan bog'liq kulolchilik. Neolit davriga kelib toshga ishlov berish. Sopolli madaniyati davri.

Paleodemografiya va qadimgi iqtisod masalalari

Demografik jarayonlarning iqtisodiy-ijtimoiy sohalarini rivojlanishi bilan bog'liq ekanligi va uni arxeologik aksi. Demografik holatni o'rganish bo'yicha olimlarning nuqtai-nazarlari. Shahardagi iqtisodiy rivojlanishni o'rganishda hunarmandchilik mahallalarining o'rni. Paleolit.

Ijtimoiy taraqqiyot tarixini arxeologiya manbalari asosida rekonstruksiya

Ijtimoiy taraqqiyot tarixini aniqlashda saqlanib qolgan uy-joylarning ahamiyati. Ilk dehqon jamoalarining bir xonali uylarini yirik jamoa uylariga aylanishi jarayonlari. Jamiyat tabaqalanishining uy-joylar rejalaridagi aksi.

Dafn marosimlarini o'rganish va qadimiy jamiyatlar ijtimoiy – iqtisodiy tarixini umumlashtirish usullari.

Tosh davri dafn marosimlarini qabrlarda aks etishi. Sopolli madaniyati dafn marosimlarini qadimgi jamiyatlar ijtimoiy-iqtisodiy tarixini o'rganishdagi ahamiyati. Qabrlardagi dafn marosimining o'zgarishi aholi tarkibining o'zgarishi bilan bog'liq ekanligi.

Ayriboshlash va savdo – sotiqning tarixiy rekonstruksiya.

Ilk ayriboshlashning savdo-sotiqqa aylanishi va arxeologik aksi. Oziq-ovqat, hunarmandchilik buyumlari va xomashyoni ayriboshlash va ularni keyingi jamiyatlardagi rivoji. Savdo-sotiqni xalqaro savdoga aylanishi va o'rganish usullari.

Hayot sharoiti, inson turmush tarzi va madaniyatini tiklash.

Ibtidoiy davr odamlarini hayot tarzi va madaniyatlarini tiklash. Ilk dehqon jamoalari turmush tarzining vujudga kelishi ularning madaniyatlarini tiklash. Qadimgi migratsiyalarning arxeologik manbalardagi aksi. Aholining ko'payishi natijasida yangi o'zlashtirilmagan erlarni egallash uchun amalga oshirilgan migratsiya. Iqtisodiy sabablardan kelib chiqqan ko'chish (hosildor erlar, suv manbalari va hom ashyo konlarini o'zlashtirish zaruriyati). Urushlar va talon-tarojlar sababli ko'chish.

Ilk shaharlar va davlatlarning arxeologik belgilari

Ilk shaharlarning arxeologik belgilari. Shahar-davlatlar va ularning arxeologik belgilari. Antik va o'rta asr shaharlari va davlatchiligining arxeologik manbalarda aks etishi.

PALEOEKOLOGIYA VA SIVILIZATSIYA DINAMIKASI

FANI BO'YICHA MAVZULARI, SAVOLLARI, VA ULARNING

MAZMUNI

Fanning mazmuni

Fanni o'qitishdan maqsad – Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi predmeti to'g'risida talabalarga umumiy tushuncha berish, geologiya, ekologiya, geografiya ta'limotlari, arxeologik manbalari va yodgorliklari, hamda yangi

nazariyalarni o'rganishda ilmiy jihatdan yondashish, talabalarda zamonaviy bosqichiga oid bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdan iborat.

Fanning vazifasi – talabalarga Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi fanining umumiy tavsifi, davrlashtirish va xronologiya, insonning tabiatdagi o'рни, iqlim o'zgarishlari jarayoni bilan aloqadorligi bo'lgan tarixiy hodisalar, sivilizatsiya dinamikasi haqida chuqur bilim berishdan iborat.

Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

Fanning maqsadi, vazifalari va dolzarbligi.

Ekologiya va sivilizatsiya tushunchalari. Ekologiya tushunchasi. Ekologiyaga oid bilimlarning shakllanishi. Inson qadimdan o'zini hayvonot va o'simlik dunyosi bilan bog'liqligini tushunib etgan. Bu tushuncha ilk diniy e'tiqod va urf-odatlar bilan bog'liq hodisalarda tabiatning inson tomonidan o'zlashtirila boshlanganligida shakllanadi. Madaniyat taraqqiyotining ekologik omillari. Sivilizatsiya tushunchasi.

Inson ekologiyasi.

Insonning tabiatda o'рни haqidagi bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi. Inson va ekologiya rivojlanishining tabiiy shart - sharoitlari. Yer shari tabiiy boyliklarining cheklanganligini tushunib etish. Ekologik muammolar. Ekologik falsafa va mantiqning shakllanishi. Ekologiyaga oid va insonning tabiatda o'рни haqidagi bilimlarning rivojlanishi.

Iqlim o'zgarishining astronomik va geofizik omillari Atmosferada quyosh nurlari faolligining roli.

Muzlik davrida quyosh nurlari faolligi va iqlimdagi o'zgarishlarni kuzatish. Yer shari orbitasini protsessiyasini o'lchash. Yer shari litosfera, gidrosfera va atmosfera evolyusiyasida massaning roli. Planeta yadrosi geotermal issiqligi roli.

Yer va Oyning aylanish tezligi, gravitatsion va magnit maydonlari. Tektonika va vulkanizm.

Endogen (ichki) geologik jarayonlarining ekologik sharoitiga ta'siri.

Tabiatning rivojlanish ritmi. Yer qobig'i plitasi va kontinentlar dreyfi. Tektonik jarayonlar, tog'larning emirilishi va orogenez. Tirik materiyaning tezlashish jarayonlari. Markaziy Osiyoda nam harorati va muzlik.

Yerning geologik o'tmishidagi iqlimi.

Pleistotsen davri iqlimi. Inson va atrof muhit munosabatlari. Yerdagi hayotning vujudga kelishi. Paleozoy, Mezozoy, Kaynozoy. Geologik muzlik davrlari. Muzlik izlari. Yevropaning muzlash davridagi Alp tog'lari shkalasi. Quyi va o'rta kengliklar iqlimi. Yer, landshaft va muzlash davri harorati. Markaziy Osiyo relefining shakllanishi. Markaziy Osiyo gidrografiya. Pleistotsen davrida Orol-Kaspiy hududi iqlimi. Paleolit.

Golotsen davri iqlimi va tabiiy sharoiti.

Ishlab chiqaruvchi xo'jaliklar va sivilizatsiyalarning vujudga kelishi. Ilk golotsen davri iqlimi. Golotsen davri iqlim o'zgarishlari davrlashtirishi. Yevropa, Sibir va Markaziy Osiyoda golotsen iqlimi. Ishlab chiqaruvchi xo'jaliklar va sivilizatsiyalarning vujudga kelishi. O'rta Osiyoning neolit, bronza va ilk temir davri arxeologik davrida insoniyat madaniyatining rivojlanishi.

Milodiy I-II ming yilliklar iqlimi va ekologik muammolari. Yevropada III-IV asrlarda iqlimiy bo'hronlar va xalqlarning buyuk ko'chishi. VII-VIII va IX-X asrlardagi iqlim. O'rta asrlar davrida iqlimdagi asosiy o'zgarishlar. Iqlim o'zgarishi va uning xalqlarning migratsiyasi va iqtisodiga ta'siri. Dengiz sathining o'zgarishi. Yevropa, Markaziy Osiyo va Uzoq Sharqdagi iqlim o'zgarishlari.

Qadimgi dunyoning ekologik muammolari.

Qadimgi zamonlarda vulqon otilishi, zilzila, suv bosishi, qurg'oqchilikning sivilizatsiyalar rivojiga ta'siri. Qadimgi Sharq sivilizatsiyasining tabiiy muhitga ta'siri. Irrigatsiya-sun'iy sug'orish tizimining rivojlanishi. Suv manbalari va hosildor yerlarni keng miqyosda o'zlashtirilishi. Yerlarni sho'rlanishi masalasi. Urush va talon-tarojliklarning atrof-muhitga salbiy ta'siri. Qadimgi yozma manbalarda atrof-muhitni asrab-avaylashga da'vat. Ekologik omillar va tarixiy jarayonlar o'zgarishining madaniyat taraqqiyotiga ta'siri.

Ekologik omillar va tarixiy jarayonlar o'zgarishining madaniyat taraqqiyotiga ta'siri.

Migratsiyalar. Tabiiy ofatlar, global kataklizmlar, iqlimning keskin o'zgarishi sababli majburiy migratsiyalar. Migratsiyaning boshqa sabablari (demografik, iqtisodiy, siyosiy). Aholining ko'payishi natijasida yangi o'zlashtirilmagan yerlarni egallash uchun amalga oshirilgan migratsiya. Iqtisodiy sabablardan kelib chiqqan ko'chish (hosildor erlar, suv manbalari va xomashyo konlarini o'zlashtirish zaruriyati). Urushlar va talon-tarojlar sababli ko'chish.

Etnik geografiyasi, etnos va hudud, xo'jalik-madaniy tiplar shakllanishining ekologik omillari.

Etnik geografiyasi (etnogeografiya) nima? Etnos va hudud. Qabila va elatlarning hududiy joylashuvi xususiyatlari va tabiiy muhit. Hududiy joylashuvning qonuniyatlari, etnik chegaralar. Madaniy landshaft. Xo'jalik (iqtisodiy) – madaniy turlar shakllanishining ekologik omillari. Etnografik xaritalardagi o'tmish va zamonaviy xalqlarning hududiy joylashuvi.

O'RTA ASRLAR MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI **FANI BO'YICHA MAVZULARI, SAVOLLARI, VA ULARNING** **MAZMUNI**

Kirish. O'rta Osiyoda o'rta asrlar davri manbashunosligi va tarixshunosligi fanining predmeti, maqsad va vazifalari

O'rta Osiyoda o'rta asrlar manbashunosligi fanining predmeti va vazifalari. Tarixiy manbashunoslik, uning tarix fanlari tizimidagi o'rni va vazifalari. Tarixiy manbashunoslik tarkibi: nazariy manbashunoslik, xususiy manbashunoslik, manbashunoslik amaliyoti. Manbashunoslikning fan sifatida shakllanishi. Yetakchi-tarixchi manbashunoslar. O'rta Osiyo tarixi manbashunosligining vazifalari. Manbashunoslikning yordamchi tarix fanlari bilan o'zaro aloqalari.

O'rta Osiyoning ilk o'rta asrlar tarixiga oid yozma manbalar (V – VIII asrlar).

Xitoy solmonlari ilk o'rta asrlar tarixiga oid muhim manba sifatida. "Xou-Xan-shu" ("Keyingi Xan sulolasi tarixi"), "Bey-shu" ("Shimoliy sulolalar tarixi"), "Suy-shu" ("Suy xonadoni tarixi") yilnomalarida keltirilgan O'rta Osiyo tarixiga oid ma'lumotlar. Qadimgi turkiy manbalar. Turk-runik bitiklari, ularning geografiyasi. To'nyuhug bitigi, Kultegin bitigi, Bilga xoqon va Ongin bitigi.

So'g'd hujjatlari o'rta asrlar O'rta Osiyo tarixiga oid muhim manba. Mug'qa'lasidan topilgan hujjatlar. Afrosiyob, Sharqiy Turkistondan topilgan so'g'd hujjatlarning manbaviy ahamiyati.

O'rta Osiyoning IX – XIV asrlar o'rtalari tarixiga oid yozma manbalar.

O'rta Osiyo tarixi aks etgan IX – XV asrlarda yozilgan arab tilidagi yozma manbalar: al-Madoiniy "Axbor al-xulafo", al-Yakubiy "Kitob al-buldon", Balazuriy "Kitob futuh al-buldon", Tabariy "Tarix ar-rusul va-l-muluk", Ibn Fadlan "Risola", al-Mas'udiy "Muruj az-zahab", Utbiy "Tarixi Yaminii", Abu Abdulloh al-Xorazmiy "Mafotih al-ulum", Abu Rayxon Beruniy "Osor al-boqiya", Mahmud Koshqariy "Devonu lug'at at-turk", Sam'oniyy "Kitob al-ansob", Ibn al-Asir "Al-Komil fi-t-tarix", Yog'ut Hamaviy "Mu'jam al-buldon", Shihobuddin Muhammad Nasaviy "Siyrat as-sulton Jaloliddin Menkburni", Jamol qarshi "Mulhaqat as-surog".

O'rta Osiyo IX – XV asrlar tarixiga oid forsiy yozma manbalar: Narshaxiy "Buxoro tarixi", "Hudud ul-olam", Nizomulmuluk "Siyosatnoma", Nizomi Aruzi

Samarqandiy “Chahor maqola”, Gardiziy “Zayn ul-ahbor”, Abdulfayz Bayhaqiy “Tarixiy Ma’sudiy”, Avfiy “Javomi’ al-hikoyat”, Juvayniy “Tarixi jahonkushoy”, Rashidaddin “Jome’ at-tavorix”, Hamdalloh Qazviniiy “Tarixi guzida”.

Temuriylar saltanati tarixiga oid tarixiy manbalar: Nizomiddin Shomiiy “Zafarnoma”, Muiniddin Natanziiy “Muntaxab at-tavorix”, Sharafiddin Ali Yazdiiy “Zafarnoma”, Abdurazzoq Samarqandiiy “Matla as-sa’dayn”, Mirxond “Ravzat as-safo”. Ahmad ibn Arabshohning arab tilidagi “Ajoyib al maqdur fi navoyib Taymur” asari. Temur va Temuriylar davri tarixiga oid yevropa tillaridagi yozma manbalar.

Amir Temur va Temuriylar davri tarixiga oid yozma manbalar (XIV asr o‘rtalari – XV asr)

Temuriylar saltanati tarixiga oid tarixiy manbalar: G‘iyosiddin Ali “Ro‘znomayi g‘azavoti Hindiston”, Rui Gonsales de Klavixo “Samarqandga, Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406 yillar)”, Nizomiddin Shomiiy “Zafarnoma”, Muiniddin Natanziiy “Muntaxab at-tavorix”, Sharafiddin Ali Yazdiiy “Zafarnoma”, Abdurazzoq Samarqandiiy “Matla as-sa’dayn”, Mirxond “Ravzat as-safo”, Fasix Xavafi “Mudjmal-I Fasixi”, Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma”, Muhammad Haydar Mirzo “Tarixi Rashidiiy”,

Ahmad ibn Arabshohning arab tilidagi “Ajoyib al maqdur fi navoyib Taymur” asari. Temur va Temuriylar davri tarixiga oid yevropa tillaridagi yozma manbalar.

O‘rta Osiyoning xonliklar davri tarixiga oid Sharq manbalari (XVI asr – XIX asrning birinchi yarmi)

O‘rta Osiyoning XVI – XIX asrlar tarixiga oid fors-tojik tilidagi yozma manbalar: Mulla Shodiiy “Fathnoma”, Fazlulloh ibn Ro‘zbehon “Mehmonnomayi Buxoro”, Xondamir “Habib us-siyar”, Zayniddin Vosifiy “Badoe’ ul-vaqoe’”, Mirzo Muhammad Haydar “Tarixi Rashidiiy”, Hofiz Tanish Buxoriiy “Abdullanoma”, Mahmud ibn Valiiy “Bahr ul-asror”, Xoja Samandar Termiziiy “Dastur al-muluk”, Muhammad Yusuf Munshiiy “Tarixi Muqimxoniiy”, Mir Muhammad Amin Buxoriiy “Ubaydullonoma”, Abdurahmon Davlat “Tarixi

Abulfayzxon”, Mir Muhammad Salim “ Silsilat as-salotin”, Muhammad Vafo Karminagiy “Tuhfai xoniy”, Mir Olim Buxoriy “Farthnomayi sultoniyy”.

Oʻrta Osiyoning XVI – XIX asr oʻrtalari tarixiga oid eski oʻzbek tilidagi yozma manbalar: “Tavorixi guzida, nusratnoma”, Muhammad Solih “Shayboniynoma”, Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma”, Abulgʻoziy Bahodurxon “Shajarai tarokima”, “Shajarai turk va moʻgʻul”, Munis va Ogahiy “Firdavs ul-iqbol”, Mirzo Olim Toshkandiy “Ansob as-salotin”. Mirza Olim Maxdumhoji “Tarixi Turkiston”.

Oʻrta Osiyoning xonliklar davri tarixiga oid Sharq manbalari (XVI asr – XIX asrning birinchi yarmi)

Oʻrta Osiyoning XVI – XIX asrlar tarixiga oid fors-tojik tilidagi yozma manbalar: Ahmad Donish “Navodir al-vaqoeʻ”, Mirzo Abdulazim Somiy “Tarixi salotini mangʻitiya”, Mirzo Salimbek “Tarixi Salimiy”, Muhammad Solih “Tarixi Jadidiy Toshkand”, Niyoz Muhammad Xoʻqandiy “Tarixi Shohruxiy”.

Oʻrta Osiyoning XVI – XIX asr oʻrtalari tarixiga oid eski oʻzbek tilidagi yozma manbalar: Abulgʻoziy Bahodurxon “Shajarai tarokima”, “Shajarai turk va moʻgʻul”, Munis va Ogahiy “Firdavs ul-iqbol”, Mirzo Olim Toshkandiy “Ansob as-salotin”. Mirza Olim Maxdumhoji “Tarixi Turkiston”.

Oʻrta Osiyoning XVI – XIX asrning birinchi yarmi tarixiga oid xorijiy elchi va sayyohlarning maʼlumotlari

Oʻrta Osiyo tarixiga oid rus va yevropa tillaridagi manbalar: Antoniy Jenkinson sayohati (missiyasi)ga oid materiallar. I.Maqsudov missiyasi. I.D.Xoxlov elchigi materiallari. Florio Beneveni elchiligining materiallari. German Vamberi va uning Oʻrta Osiyo haqidagi sayohatnomasi. Oʻrta Osiyo boʻyicha ingiliz ekspeditsiyasi va missiyalarning materiallari. A.Byorns missiyasining hujjatlari. Rus sayyohlari, olimlari, diplomatlarning asar va yozuvlari (Filipp Nazarov, N.Xanikov, P.I.Demezov, I.V.Vitkevich, N.Potantin). O.Negrinning yozuvlari. Buxoro amirligi toʻgʻrisida A.K.Meyendorf asarlari.

Rossiya imperiyasi hukmronligi davriga oid rus tilidagi manbalar. A.P.Xoroshxin, A.Middendorf asarlari. Arxiv hujjatlari. Statistik manbalar. Davriy matbuot materiallari. “Turkestarskiy sbornik” tarixiy manba sifatida.

O‘rta Osiyoning V – VIII asrlar davri tarixshunosligi

Sharq qo‘lyozmalari va ularning sivilizasiya tarixidagi o‘rni. Arab tarixshnavisligining xalq ijodiyoti, an‘analari bilan uzviy bog‘liqligi. Tabariyning “Tarixi ar-rusul-val-muluk”, Narshaxiyning “Buxoro tarixi”, Beruniyning “Osor-ul-boqiya” asarlarining tarixshunoslik jihatidan tahlili. O‘rta Osiyoning X – XI asrlar tarixi tarixshunosligi. X – XI asrlarda tarixnavislik maktablaridagi an‘analar. Sharqshunoslar tomonidan X – XI asrlar tarixining o‘rganilishi.

O‘zbekistonda IX – XIV asrlar tarixining o‘rganilishi

O‘tmish haqida tarixiy bilimlar va uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati. Yozuvning paydo bo‘lishi. Oromiy, forsiy, yunon, turkiy yozuvlar va ularning tarixiy bilimlar rivojidadagi ahamiyati. Davlatlarning paydo bo‘lishi bilan tarixiy bilimlar vazifasining o‘zgarishi. O‘rta Osiyo davlatlarining tarixshunosligi va uning muammolari. O‘rta asrlar qo‘lyozmalari (Xorazm). Arablar bosqini, uning tarixiy bilimlar rivojiga ta'siri. Musulmon Rennesansi. O‘rta Osiyo xalqlari tarixining yoritilishi. Musulmon tarixshunosligining uslubi va tafakkuri. Ibn Xaldun va boshqalar.

Amir Temur va temuriylar davri tarixshunosligi

Amir Temur davrida tarixiy bilimlar. Nizomiddin Shomiyning “Zafarnoma” asarlari va ularning tarixiy bilimlar rivojiga ta'siri. XV – XVI asrlarda O‘rta Osiyoda feodal kurashlar. Temuriylar davrida tarixiy bilimlar. Temuriylar davri hozirgi davr tarixchilari asarlarida. Temur va temuriylar davri tarixi muammolari.

XX ASRDA YEVROSIYODA SIYOSIY JARAYONLAR TARIXI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR FANI BO‘YICHA MAVZULARI, SAVOLLARI, VA ULARNING MAZMUNI

Fanning mazmuni

Fanni o'qitishdan maqsad – XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar fanining predmeti va vazifalari to'g'risida magistr'larga umumiy tushuncha berish. Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixining tarixiy tajribasi fanining vazifasi eng avvalo tarix aniqlovchisi va tarixiy tadqiq usullarini Yevrosiyoda tashkil topgan davlatlarning hozirgi kunlarga bo'lgan jarayoni va jamiyatning rivojlanishiga qo'shgan hissasi va ahamiyati bilan belgilangan. Ayniqsa Yevrosiyoda falsafiy dunyoqarash masalasi sifatida chuqur o'rganiladi. Hozirgi zamon tarixida totalitar ma'nosiga tarixiy ong va tarixga tarixiy ongning ikki tomonligiga chuqur yondoshib tadqiq qilishga oid bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdan iborat.

Fanning vazifasi – magistr'larga XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar fanining umumiy tavsifi, davrlashtirish va xronologiya, insoniyatning keyingi tarixiy rivojlanish bosqichida fan, texnika, madaniyat, axborotlar o'zlashtirib borish, ularni tabiiy tanlanish nazoratidan chiqishga, jamiyatga bog'lik bo'lishiga olib kelgan hodisalar haqida chuqur bilim berish va o'rgatishdan iborat.

Kirish. XX asr boshlarida Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar

XX asrning ikkinchi yarmidan ikki qutbli dunyo qarama-qarshiligi sharoitida o'z yechimini topmagan ko'plab muammolar asr oxiriga, ayniqsa, XXI asr boshlariga kelib shunchalar keskinlashdiki, ko'plab olimlar endi sivilizatsiya inqirozi haqida gapira boshladilar.

XX asrning o'rtalarigacha siyosiy muomalada global (lotincha globus (terrae) - Yer shari) muammo degan tushuncha, falsafiy tushunchalar darajasida inson faoliyatining Yerda hayotni ta'minlab turuvchi biosferaga, atrof-muhitga ta'siri to'g'risidagi g'oyalar ilgari surilar edi. Bugungi kunga kelib, inson faoliyatining o'zida sivilizatsiya uchun katta xavf yashiringani hech kimga sir bo'lmay qoldi. Ularning asosiylarini quyida ko'rib chiqamiz.

XX asrda Shimoliy Yevropa mamlakatlari

Daniya davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari, xo'jaligi, sanoati va transporti. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari. Norvegiya davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari, xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari. Shvetsiya davlat tuzumi, aholisi, xo'jaligi, sanoati va tashqi savdosi va transporti. Maorifi, ilmiy va madaniy-ma'rifiy muassasalari.

XX asrda Sharqiy Yevropa davlatlari

Sharqiy yevropa davlatlari davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari.

XX asrda Germaniya, Fransiya, Belgiya va Gollandiya

Germaniya davlat tuzumi. Aholisi. Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdo. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari. Fransiya davlat tuzumi va aholisi. Asosiy siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari. Belgiya davlat tuzumi. Aholisi. Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdo. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari. Gollandiya davlat tuzumi va aholisi. Asosiy siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari.

XX asrda Italiya, Ispaniya va Portugaliya

XX asrda Italiya, Ispaniya va Portugaliya davlat tuzumi. Aholisi. Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari. Xo'jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdo. Maorifi va madaniy-ma'rifiy muassasalari.

XX asrda Gretsiya, Serbiya va Xorvatiya

Gretsiya davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Serbiya davlat tuzumi. Asosiy siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Xorvatiya davlat tuzumi. Aholisi. Xo‘jaligi, sanoati va tashqi savdosi va transporti. Maorifi, ilmiy va madaniy-ma’rifiy muassasalari.

XX asrda Rossiya, Belorusiya va Ukraina

Rossiya davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Belorusiya davlat tuzumi va aholisi. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Ukraina davlat tuzumi. Aholisi. Iqtisodiyoti. Xo‘jaligi, sanoati va tashqi savdosi va transporti. Maorifi, ilmiy va madaniy-ma’rifiy muassasalari.

XX asrda Bolgariya, Vengriya, Polsha va Chexiya

Bolgariya davlat tuzumi va aholisi. Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari va jamoat tashkilotlari. Iqtisodiyoti. Transporti. Tashqi iqtisodiy aloqalari. Xalq ta’limi, ilmiy va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Vengriya davlat tuzumi va aholisi. Asosiy siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Tashqi savdosi. Xalq maorifi, ilmiy va madaniy-ma’rifiy muassasalari. Polsha va Chexiya davlat tuzumi. Aholisi. Iqtisodiyoti. Xo‘jaligi, sanoati va transporti. Tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlari. Maorifi, ilmiy va madaniy-ma’rifiy muassasalari.

Xrushev davridagi iliqlik

Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarining geografik joylashuvi hamda ajralib turadigan jihatlari. Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari uyushmasi. Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari innovatsion rivojlanish modeli. Geografik o‘rni, hududiy

bo‘linishi, davlat tuzumi, respublika, monarxiya, huquq tizimi, parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xo‘jaligi.

XX asrda Hindiston

XX asr oxiri – XXI asr boshlarida Hindiston. Geografik o‘rni va hududiy bo‘linishi. Davlat tuzumi va huquq tizimi. Ichki va tashqi siyosati. Iqtisodiyoti. parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xo‘jaligi

XX asrda Pokiston va Bangladesh

Geografik o‘rni, hududiy bo‘linishi, davlat tuzumi, respublika, parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xo‘jaligi, din, harbiy tizim, terrorizm. Pokiston — “Toza, yer, poklar yurti”, to‘liq nomi Pokiston Islom Respublikasi — Janubiy Osiyodagi davlat, 1947-yilda Britaniya Hindistoni hududining bo‘linishi natijasida tashkil topgan. Bangladesh Xalq Respublikasi (Gono Projatontri Bangladesh) — Janubiy Osiyodagi davlat. Hind okeanining Bengaliya qo‘ltig‘i bo‘yida joylashgan. Ma’muriy jihatdan 4 viloyatga bo‘linadi, ular 19 okrug (distrikt)ni o‘z ichiga oladi.

XX asrda Indoneziya, Singapur va Malayziya

Geografik o‘rni, hududiy bo‘linishi, davlat tuzumi, respublika, monarxiya, parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xo‘jaligi.

Janubi-Sharqiy Osiyodagi orollarda joylashgan shahar-davlat, Malay (Malakka) yarim orolining janubiy uchidan tor Johor bo‘g‘ozi bilan ajratilgan. Malayziya tarkibiga kiruvchi Johor sultonligi va Indoneziya tarkibiga kiruvchi Riau oroli provinsiyasi bilan chegaradosh. Singapur Tokiodan keyin dunyoning ikkinchi eng xavfsiz shahri hisoblanadi. “Singapur” tarjima

XX asrda Yaponiya

Geografik o‘rni, hududiy bo‘linishi, davlat tuzumi, siyosiy partiyalari, monarxiya, parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xo‘jaligi va sanoati.

Tailand (Thai), Tailand Qirolligi — Janub-Sharqiy Osiyoda, Hindixitoy yarim orolning markaziy qismi va Malakka yarim orolning shimoliy qismida joylashgan davlat.

XX asrda Xitoy

XX asrda Xitoy geografik oʻrni, hududiy boʻlinishi, davlat tuzumi, respublika, siyosiy partiyalari, parlament, iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya, qishloq xoʻjaligi va sanoati.

XX asr soʻngi dekadasi MDH davlatlari

Belovejsk va Olma-Ota kelishuvlari (1991-yil). Sobiq SSSRning qulashi. Yangi mustaqil davlatlarning tashkil etilishi. Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligining tashkil topishi. Totalitar davlatlardan demokratik jamiyat sari. Totalitar tuzumning tarixiy tajribasi.

OʻZBEKISTON YER-SUV MUAMMOLARI (QADIMGI DAVRDAN-HOZIRGI KUNGACHA) FANI BOʻYICHA SAVOLLAR:

1. Oʻzbekistonda dehqonchilik madaniyatining shakllanishi va ilk dehqonchilik manzilgohlari.
2. Chigʻatoy ulusi davrida aholidan undirilgan soliq turlari.
3. Amir Temur va temuriylar davrida yer egaligi turlari.
4. Oʻzbekistonda yer-suv muammolari tarixi fanining maqsad va vazifalari.
5. Qadimgi davlat birlashmalarining shakllanishida yer va suv munosabatlari.
6. Oʻrta asrlarda Oʻzbekistonda sugʻorish tizimi va suv inshootlari.
7. Xonliklarda sugʻorish tizimining tashkil qilinishi va ulardan foydalanish.
8. Mangʻitlar sulolasi hukmronligi davri Buxoro amirligida yer egaligi shakllari.
9. Xiva xonligida mavjud boʻlgan soliq va majburiyatlar.
10. Qoʻqon xonligida yer va suv munosabatlarining umumiy holati.
11. Oʻrta asrlarda Movarounnahrda qishloq xoʻjaligi va yer egaligi.
12. Oʻzbekistonda ilk dehqonchilik manzilgohlari.

13. Sovet hokimiyati davrida yer-suvga bo'lgan munosabat.
14. Rossiya imperiyasi davrida yer-suv munosabatlarining mustamlakachilikka moslashtirilishi.
15. Mustaqillik yillarida yer-suv munosabatlariga e'tibor.
16. O'zbekistonda IX – XIII asrlardagi sug'orish inshootlari.
17. Amir Temur va temuriylar davrida soliq va yig'img'lar.
18. XX asr 80-yillarida O'zbekistonning qishloq xo'jaligidagi ahvoli.
19. Somoniylar davrida yer-suv munosabatlari.
20. Sovetlar davrida sug'orish ishlari va paxta yakkahokimligi siyosati.
21. O'rta Osiyoning tabiiy-geografik sharhi, suv manbalari, daryo vodiylari.
22. Qadimgi O'rta Osiyoda ilk dehqonchilik madaniyatining shakllanishi va rivojlanish omillari.
23. Bronza va ilk temir davrida yer-suv munosabatlari, sug'orma dehqonchilik madaniyati markazlari.
24. Antik davrda mulkchilik va yer-suv munosabatlari.
25. Turk xoqonligi davrida dehqonchilik vohalari.
26. Ilk o'rta asrlarda dehqonchilik vohalari.
27. Buxoro xonligida yer va suv munosabatlarining umumiy holati va dehqonchilik.
28. O'zbekistonda yer-suv munosabatlari tarixi fanini o'rganishning dolzarb masalalari.
29. Bronza davrida O'zbekistonda irrigatsiyaning shakllanishi.
30. Ilk davlat birlashlamalarining shakllanishida yer va suv munosabatlari.
31. O'rta Osiyoda ilk o'rta asrlarda yer egaligi munosabatlarining shakllanishi (IV – VII asrlar).
32. Tohiriylar va Qoraxoniylar davrida yer-suv munosabatlari.
33. Anushtegin Xorazmshohlar davrida yer-suv munosabatlari.
34. XX asrda Buxoroda "texnika bo'limi" va suv taqsimoti doimiy komissiyasining faoliyati.
35. Sovet hokimiyati davrida Zarafshon vodiysida suv omborlarining qurilishi.

36. Sovet hokimiyati davrida Zarafshon vodiysining irrigatsiya texnikasi.
37. Sovet hokimiyati davrida Amu-Buxoro kanalining dastlabki loyihalari.
38. XIX asrni ikkinchi yarmi – XX asrni boshlarida Xiva xonligida yer-suv munosabatlarining oʻziga xosligi. Suv taqsimoti va uning boshqarilishi.
39. Xiva xonligida yer-suv munosabatlarini rus irrigatorlar tomonidan oʻzlashtirilishi.
40. Sovet hokimiyati davrida yer-suv munosabatlari.
41. Sovet hokimiyati davrida diniy muassasalar tassarufidagi mulklarni tugatilishi.
42. Sovet hokimiyati davrida paxta ekinlarini kengayishi va uning okibatlari.
43. Sovet hokimiyati davrida yangi suv omborlarini kurilishi.
44. Sovet hokimiyati davrida yangi yerlarni oʻzlashtirish va uning oqibatlari.
45. Mirzachoʻl, Surxon-Sherobod choʻllarini oʻzlashtirilishi va uning oqibatlari.
46. Sovet hokimiyati davrida Buxoroda koʻtarma kanallar va gidrotexnik inshootlar.
47. Sovet hokimiyati davrida Buxoroga Amudaryodan suv chiqarilishi.
48. Sovet hokimiyati davrida sugʻorma dehqonchilik maydonlarining meliorativ holati.
49. Orol muammosi.
50. Mustaqillik yillarida Oʻzbekistonda qishloq xoʻjaligi rivojlanishi va uning huquqiy asoslarining yaratilishi.
51. Mustaqillik yillarida Oʻzbekistonda qishloq xoʻjaligi infratuzilmalarining yaratilishi.
52. Oʻzbekistonning Oʻrta Osiyo hududida vujudga kelgan suv muammolari va ularni yechish yoʻllari hal etishdagi oʻrni.
53. Amu-Buxoro va Amu-Qorakoʻl mashina kanallari qurilishi va Buxoro vohasining suv bilan taʼminlanishi
54. Yangi Fargʻona, Dehqonobod, Yangiariq, Sovay, Quvonshjorma, Narpay, Uchqoʻrgʻon, Dalvarzin, Bulungʻur, Qumqoʻrgʻon, Xazorbogʻ, Jun, Nazarxon va boshqa kanallar.

55. XX asr 80-yillarida O'zbekistonning qishloq xo'jaligidagi ahvol
56. Aholiga yer berish borasidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va hukumat qarorlari, ularning natijalari.
57. Mustaqillik yillarida agrar sohada amalga oshirilgan islohotlarning bosqichlari.
58. Mustaqillik yillarida davlat tasarrufidan chiqarib, mulkchilikning nodavlat shakliga o'tkazish jarayonida tashkil etilgan uyushmalar.
59. Mustaqillik yillarida aholining oqilona ish bilan ta'minlash siyosatini amalga oshirilishi.
60. Mustaqillik yillarida yangi iqtisodiy munosabatlarni boshlanishi respublikada shaxsiy yordamchi xo'jaliklarni mustahkamlash siyosati.
61. Mustaqillik yillarida dehqon va fermer xo'jaliklariga yer uchastkalariga egalik qilish va foydalanish uchun berilishi.
62. 2009-yil "Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili" deb e'lon qilinishi, unda belgilangan vazifalar.
63. Mustaqillik yillarida fermer xo'jaliklarini agrar islohotlarning asosiy yo'nalish sifatida shakllantirilishi va faoliyati, ularning xususiy mulk egasi sifatida shakllanishi.
64. Rossiya imperiyasining Turkistondagi agrar siyosatdan ko'zlagan bosh maqsadi va asosiy yo'nalishlari.
65. XIV – XVI asrlarda Buxoro vohasi sug'orilishining sug'orilishi tarixi.
66. Sepoya, chorpoya, chilpoyalar va ularning tuzilishi.
67. Qarshi cho'lini o'zlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar.
68. XIX – XX asr boshlarida Qashqadaryo daryosining suv taqsimoti.
69. Xorazmda sug'orish texnikasi tarixidan.
70. Buxoro va Samarqand o'rtasida suv taqsimotining qadimgi tartiblari.
71. Mustaqillik yillarida fermer xo'jaliklarining tashkil etilishi
72. Suv bog'lab oluvchi to'g'onlar va ularning tuzilishi
73. O'rta asrlar davrida jamiyatdagi o'zgarishlarning yer-suv munosabatlariga ko'rsatgan ta'siri.

74. Tarixiy manbalarda Markaziy Osiyoda yer-suv munosabatlarining yoritilishi.
75. Shayboniylar davrida irrigatsiya ishlari.
76. O‘zbek xonliklar davridagi irrigatsiya masalasi.
77. Sovet hokimiyatining quloqlashtirish siyosati va uning oqibatlari.
78. Sovet hokimiyati davrida qishloq xo‘jaligini ilmiy jihatdan sotsialistik xo‘jalikka aylantirish borasidagi tadbirlar.
79. Sovet hokimiyati davrida paxta monopoliyasining yuzaga kelishi.
80. Sovet hokimiyati davrida o‘lkada “kolxoz” jamoa xo‘jaliklari, “sovxoz”larning ya’ni sovet xo‘jaliklari tashkil etilishi

TARIXIY REKONSTRUKSIYA MASALALARI FANI BO‘YICHA SAVOLLAR

1. “Tarxiy rekonstruksiya masalalari” fanining maqsad va vazifalari.
2. Qadimgi jamiyatlar xo‘jaligini o‘rganish muammolari.
3. Ayriboshlash va savdo-sotiqning tarixiy rekonstruksiya.
4. Arxeologik ma’lumotlar asosida xonaki va ixtisoslashgan hunarmandchilik turlarini o‘rganish uslublari.
5. Paleodemografiya va qadimgi iqtisod masalalari.
6. Ijtimoiy taraqqiyot tarixini arxeologiya manbalari asosida rekonstruksiya.
7. Dafn marosimlarini o‘rganish va qadimiy jamiyatlar ijtimoiy – iqtisodiy tarixini umumlashtirish usullari.
8. Hayot sharoiti, inson turmush tarzi va madaniyatini tiklash.
9. Ilk shaharlar va davlatlarning arxeologik belgilari.
10. Arxeologik ma’lumotlarni o‘rganish, umumlashtirish uslublari.
11. Ishlab chiqarish bilan bog‘liq xo‘jaliklarni o‘rganish usullari rekostruksiya masalalari.
12. Ishlab-chiqarish bilan bog‘liq faoliyat turlarini paydo bo‘lishi va rivojlanishini arxeologik ma’lumotlar asosida o‘rganish.
13. Oziq-ovqat, hunarmandchilik buyumlari va xomashyoni ayrboshlash va ularni keyingi jamiyatlardagi rivoji.

14. Savdo-sotiqni xalqaro savdoga aylanishi va o'rganish usullari.
15. Demografik jarayonlarning iqtisodiy-ijtimoiy sohalarni rivojlanishi bilan bog'liq ekanligi va uni arxeologik aksi.
16. Jamiyat tabaqalanishining uy-joylar rejalaridagi aksi.
17. Tosh davri dafn marosimlarini qabrlarda aks etishi.
18. Qabrlardagi dafn marosimining o'zgarishi aholi tarkibining o'zgarishi bilan bog'liq ekanligi.
19. Qadimgi migratsiyalarning arxeologik manbalardagi aksi.
20. Ilk shaharlarning arxeologik belgilari.
21. Shahar-davlatlar va ularning arxeologik belgilari.
22. Shahar-davlatlar va ularning ijtimoiy-madaniy hayotini arxeologik manbalarda o'rganilishi.
23. Antik va o'rta asr shaharlari va davlatchiligining arxeologik manbalarda aks etishi.
24. Tarxiy rekonstruksiya masalalari fanining nazariy hamda ilmiy-metodologik asoslari.
25. Arxeologik materiallarni tarixiy rekonstruksiyasining nazariy asoslari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.
26. Arxeologik materiallarni matematik usullar bilan o'rganish usullari.
27. Sivilizatsiya va davlatchilikni, ijtimoiy tizimning rekonstruksiyasi.
28. Qadimgi jamiyatlar xo'jaligini o'rganishdagi tizimli yondashuv.
29. Ilk temir davri jamiyatlarini o'rganish va rekonstruksiya masalalari.
30. Uy kulolchiligi va ixtisoslik bilan bog'liq kulolchilik.
31. Ixtisoslik bilan bog'liq hunarmandchilikni rivojlanishi.
32. Oziq-ovqat, hunarmandchilik buyumlari va xomashyoni ayrboshlash va ularni keyingi jamiyatlardagi rivoji.
33. Savdo-sotiqni xalqaro savdoga aylanishi va o'rganish usullari.
34. Ijtimoiy taraqqiyot tarixini aniqlashda saqlanib qolgan uy-joylarning ahamiyati.
35. Jamiyat tabaqalanishining uy-joylar rejalaridagi aksi.

36. Sopolli madaniyati dafn marosimlarini qadimgi jamiyatlar ijtimoiy-iqtisodiy tarixini o'rganishilishi.
37. Qabrlardagi dafn marosimining o'zgarishi aholi tarkibining o'zgarishi bilan bog'liq ekanligi.
38. Ibtidoiy davr odamlarini hayot tarzi va madaniyatlarini tiklash.
39. Ilk dehqon jamoalari turmush tarzining vujudga kelishi ularning madaniyatlarini tiklash.
40. Qadimgi migratsiyalarning arxeologik manbalardagi aksi.
41. Arxeologik ma'lumotlarni o'rganish, umumlashtirish uslublarining tarixiy rekonstruksiya qilishga ta'siri.
42. Sivilizatsiya va davlatchilikni, ijtimoiy tizimning rekonstruksiya.
43. Ilk temir davri jamiyatlarini o'rganish va rekonstruksiya masalalari.
44. Ishlab-chiqarish bilan bog'liq faoliyat turlarini paydo bo'lishi va rivojlanishini arxeologik ma'lumotlar asosida o'rganish.
45. Ixtisoslik bilan bog'liq hunarmandchilikni rivojlanishi.
46. Uy kulolchiligi va ixtisoslik bilan bog'liq kulolchilik.
47. Ayriboshlash va savdo-sotiqning tarixiy rekonstruksiya.
48. Ilk ayriboshlashning savdo-sotiqqa aylanishi va arxeologik aksi.
49. Oziq-ovqat, hunarmandchilik buyumlari va xomashyoni ayriboshlash va ularni keyingi jamiyatlardagi rivoji.
50. Savdo-sotiqni xalqaro savdoga aylanishi va o'rganish usullari.
51. Paleodemografiya va qadimgi iqtisod masalalari.
52. Demografik jarayonlarning iqtisodiy-ijtimoiy sohalarni rivojlanishi bilan bog'liq ekanligi va uni arxeologik aksi.
53. Demografik holatni o'rganish bo'yicha olimlarning nuqtai-nazarlari.
54. Shahardagi iqtisodiy rivojlanishni o'rganishda hunarmandchilik mahallalarining o'rni.
55. Ijtimoiy taraqqiyot tarixini arxeologiya manbalari asosida rekonstruksiya.
56. Ijtimoiy taraqqiyot tarixini aniqlashda saqlanib qolgan uy-joylarning ahamiyati.

57. Ilk dehqon jamoalarining bir xonali uylarini yirik jamoa uylariga aylanishi jarayonlari.
58. Jamiyat tabaqalanishining uy-joylar rejalaridagi aksi.
59. Dafn marosimlarini o'rganish va qadimiy jamiyatlar ijtimoiy-iqtisodiy tarixini umumlashtirish usullari.
60. Tosh davri dafn marosimlarini qabrlarda aks etishi.
61. Sopolli madaniyati dafn marosimlarini qadimgi jamiyatlar ijtimoiy-iqtisodiy tarixini o'rganishdagi ahamiyati.
62. Qabrlardagi dafn marosimining o'zgarishi aholi tarkibining o'zgarishi bilan bog'liq ekanligi.
63. Hayot sharoiti, inson turmush tarzi va madaniyatini tiklash.
64. Ibtidoiy davr odamlarini hayot tarzi va madaniyatlarini tiklash.
65. Ilk dehqon jamoalari turmush tarzining vujudga kelishi ularning madaniyatlarini tiklash.
66. Qadimgi migratsiyalarning arxeologik manbalardagi aksi.
67. Ilk shaharlar va davlatlarning arxeologik belgilari.
68. Ilk shaharlarning arxeologik belgilari va joy nomlari.
69. Shahar-davlatlar va ularning arxeologik belgilari.
70. Antik va o'rta asr shaharlari va davlatchiligining arxeologik manbalarda aks etishi.

PALEOEKOLOGIYA VA SIVILIZATSIYA DINAMIKASI FANI

BO'YICHA SAVOLLAR

1. Fanning maqsadi, vazifalari va dolzarbligi. Ekologiya va sivilizatsiya tushunchalari.
2. Inson ekologiyasi. Insonning tabiatda o'rni haqidagi bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi.
3. Iqlim o'zgarishining astronomik va geofizik omillari.
4. Endogen (ichki) geologik jarayonlarining ekologik sharoitiga ta'siri. Tabiatning rivojlanish ritmi.
5. Yerning geologik o'tmishidagi iqlimi. Inson va atrof muhit munosabatlari.

6. Golotsen davri iqlimi va tabiiy sharoiti.
7. Milodiy I – II ming yilliklar iqlimi va ekologik muammolari.
8. Qadimgi dunyoning ekologik muammolari.
9. Ekologik omillar va tarixiy jarayonlar o'zgarishining madaniyat taraqqiyotiga ta'siri. Migratsiyalar.
10. Etnik geografiyasi, etnos va hudud, xo'jalik-madaniy tiplar shakllanishining ekologik omillari.
11. Ekologiya tushunchasi. Ekologiyaga oid bilimlarning shakllanishi.
12. Inson va ekologiya rivojlanishining tabiiy shart sharoitlari.
13. Iqlim o'zgarishining geofizik va astronomik omillari.
14. Ekologiya va madaniy landshaft.
15. Insonning tabiatdagi o'rni haqida bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi.
16. Inson va atrof-muhit munosabatlari.
17. Markaziy Osiyoning pleystotsen davri iqlimi.
18. Golotsen davri iqlimi.
19. Ishlab chiqaruvchi xo'jalikning paydo bo'lishiga tabiiy sharoitning ta'siri.
20. Zamonaviy ekologik jarayonlar.
21. Markaziy Osiyo paleoekologiyasi resurslari.
22. Qadimgi dunyoning ekologik muammolari.
23. Ekologiya va migratsiyalar.
24. Ekologik omillar o'zgarishining madaniy taraqqiyotiga ta'siri.
25. Ekologiyaga oid bilimlarning shakllanishi.
26. Inson va ekologiya rivojlanishining tabiiy shart-sharoitlari.
27. Iqlim o'zgarishining geomorfologik omillari.
28. Iqlim o'zgarishining geologik omillari.
29. Tektonik jarayonlar.
30. Yerning vujudga kelishi.
31. Yevropaning pleystotsen davri iqlimi.
32. Markaziy Osiyo relefining shakllanishi.
33. Pleystotsen davrida Orol-Kaspiy hududi iqlimi.

34. Qadimgi yozma manbalarda atrof-muhitni asrab-avaylashga qaratilgan fikr muloxazalar.
35. O'rta asrlar ekologik muammolari.
36. O'rta Osiyoning pleystotsen davri iqlimi.
37. O'rta asrlar davrida iqlimdagi asosiy o'zgarishlar.
38. Iqlim o'zgarishining xalqlar iqtisodiga ta'siri.
39. Migratsiyalarning ekologik omillari.
40. Ekologiya tushunchasi. Ekologiyaga oid bilimlarning shakllanishi.
41. Tarixiy viloyatlar shakllanishining ekologik omillari.
42. Yevropaning pleystotsen davri iqlimi.
43. O'rta Osiyoning pleystotsen davri iqlimi.
44. Markaziy Osiyo relefining shakllanishi.
45. Xo'jalik-madaniy tiplar shakllanishining ekologik omillari.
46. Inson va ekologiya rivojlanishining tabiiy shart sharoitlari.
47. Iqlim o'zgarishining astronomik omillari.
48. O'rta Osiyoning zamonaviy ekologik muammolari
49. Yerda hayotning vujudga kelishi.
50. Avestoda ekologiya masalalari.
51. Etnos, hudud va tabiiy muhit.
52. Nima sababdan Amudaryo va Sirdaryo o'z o'zanini shimolga tomon o'zgartirib brogan.
53. Tog'larning hozirgi o'sishi nimaga bog'liq.
54. Markaziy Osiyoda XV – XIX asrlarda qaysi til xalqaro til vazifasini bajargan shu to'g'risida batafsil ma'lumot berin.
55. Hozirgi zamon iqlimi va tabiati qachon shakllandi.
56. Orol dengizida qaysi yillardan boshlab suv satxi pasaya boshladi.
57. Markaziy Osiyoda so'ngi yillardagi cho'llanishning asosiy sabablari.
58. Qaysi davrdan boshlab Buyuk muzlik davri chekina boshladi.
59. Xazarlar aslida kimlarning ajdodlari.
60. Demografik portlash haqida ma'lumot bering.

61. Insonning hayvonot va o'simlik dunyosi bilan bog'liqligini izohlab bering
62. Tabiatning inson tomonidan o'zlashtirila boshlaganligiga nima sabab bo'lgan.
63. XVIII asrdan insonning tevarak atrof bilan uzviy bog'liqligi haqidagi ilmiy qarashlar qachon vujudga kelgan.
64. Inson va ekologiya rivojlashining tabiiy shart-sharoitlari.
65. Ekologik muammolar.
66. Yer shari tabiiy boyliklarining cheklanganligi.
67. Poleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasiga doir zamonaviy yondashuvlar va muammolarni tahlil qiling.
68. Atmosferada quyosh nurlari faoliyatining roli.
69. Muzlik davrida quyosh nurlari faolligi va iqlimdagi o'zgarishlarni kuzatish.
70. Yer shari litosfera, gidrosfera va atmosfera evolyutsiyasida massaning roli.
71. Markaziy Osiyoda nam harorat va muzlik.
72. Yerning geologik o'tmishdagi iqlimi va tabiiy sharoiti. Pleystotsen davri iqlimi.

O'RTA ASRLAR MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI FANI BO'YICHA SAVOLLAR

1. O'rta Osiyoda o'rta asrlar davri manbashunosligi va tarixshunosligi fanining predmeti, maqsad va vazifalari.
2. Turkiy epigrafik yodgorliklar.
3. Ilk o'rta asrlar tarixiga oid arab tilidagi yozma manbalar.
4. Tarixiy manbashunoslik, uning tarix fanlari tizimidagi o'rni va vazifalari.
5. Tarixiy manbashunoslik tarkibi: nazariy manbashunoslik, xususiy manbashunoslik, manbashunoslik amaliyoti.
6. Manbashunoslikning fan sifatida shakllanishi.
7. O'rta Osiyo tarixi manbashunosligining vazifalari.
8. Manbashunoslikning yordamchi tarix fanlari bilan o'zaro aloqalari.
9. O'rta Osiyoning ilk o'rta asrlar tarixiga oid yozma manbalar (V – VIII asrlar).
10. Shihobuddin Muhammad an-Nasaviyning "Sirot us sulton Jaloliddin Manguberdi" asari tarixiy manba sifatida.

11. O'rta Osiyoning IX – XIV asrlar o'rtalari tarixiga oid yozma manbalar.
12. Amir Temur va Temuriylar davri tarixiga oid yozma manbalar (XIV asr o'rtalari – XV asr
13. Ibn Arabshohning “Ajoyib ul-maqdur fi tarixi Taymur” asari tarixiy manba sifatida.
14. Nizomuddin Shomiyning “Zafarnoma” asari o'rganilishi.
15. Sharafuddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asari tarixiy manba sifatida.
16. O'rta Osiyo xonliklari tarixi xorijiy tarixshunoslikda.
17. XVI – XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyo haqidagi tarixiy geografik tadqiqotlar.
18. Mustaqillik yillarida O'rta Osiyo xonliklari tarixining o'rganilishi.
19. Mustaqillik yillarida Amir Temur va temuriylar davri tarixining tadqiq etilishi
20. Qadimgi turkiy manbalar.
21. XVI – XIX asrlarda Xiva xonligi tarixining o'rganilishi.
22. XVI – XIX asrlarda Xiva xonligi manbashunosligi.
23. XVIII – XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligi davri tarixshunosligi.
24. So'g'd hujjatlari o'rta asrlar O'rta Osiyo tarixiga oid muhim manba.
25. O'rta Osiyo tarixi aks etgan IX – XV asrlarda yozilgan arab tilidagi yozma manbalar.
26. O'rta Osiyo IX – XV asrlar tarixiga oid forsiy yozma manbalar.
27. Abdurazzoq Samarqandiy “Matla as-sa'dayn” – temuriylar davri madaniy hayotini o'rganishda muhim manba sifatida.
28. Mirxond “Ravzat as-safo” asari tarixiy manba sifatida.
29. Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarining vatanimiz tarixini o'rganishdagi ahamiyati.
30. Muhammad Haydar Mirzo “Tarixi Rashidiy” asarining Farg'ona vodiysi tarixini o'rganishdagi o'rni.
31. Temuriylar saltanati tarixiga oid tarixiy manbalar.
32. G'iyosiddin Ali “Ro'znomayi g'azavoti Hindiston” asari muhim tarixiy manba sifatida.

33. Rui Gonsales de Klavixo “Samarqandga, Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406 yillar)” asarining – Amir Temur davri tarixini o‘rganishdagi ahamiyati.
34. O‘rta Osiyoning XVI – XIX asrlar tarixiga oid fors-tojik tilidagi yozma manbalar.
35. O‘rta Osiyo tarixiga oid rus va yevropa tillaridagi manbalar: Antoniy Jenkinson sayohati (missiyasi) ga oid materriallar.
36. O‘rta Osiyo bo‘yicha ingiliz ekspeditsiyasi va missiyalarning materiallari.
37. Rossiya imperiyasi hukmronligi davriga oid rus tilidagi manbalar.
38. Arxiv hujjatlari va statistik manbalar.
39. Davriy matbuot materiallari.
40. “Turkestanskiy sbornik” tarixiy manba sifatida.
41. Sharq qo‘lyozmalari va ularning sivilizasiya tarixidagi o‘rni.
42. Arab tarixshnavisligining xalq ijodiyoti, an‘analari bilan uzviy bog‘liqligi.
43. X – XI asrlarda tarixnavislik maktablaridagi an‘analar.
44. Sharqshunoslar tomonidan X – XI asrlar tarixining o‘rganilishi.
45. O‘zbekistonda IX – XIV asrlar tarixining o‘rganilishi.
46. Davlatlarning paydo bo‘lishi bilan tarixiy bilimlar vazifasining o‘zgarishi.
47. O‘rta Osiyo davlatlarining tarixshunosligi va uning muammolari.
48. Arablar bosqini, uning tarixiy bilimlar rivojiga ta'siri.
49. Musulmon Rennesansi. O‘rta Osiyo xalqlari tarixining yoritilishi.
50. Musulmon tarixshunosligining uslubi va tafakkuri.
51. XV – XVI asrlarda O‘rta Osiyoda feodal kurashlar.
52. Amir Temur va temuriylar davrida tarixiy bilimlar.
53. Temuriylar davri hozirgi davr tarixchilari asarlarida.
54. Temur va temuriylar davri tarixi muammolari.
55. Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarlari va ularning tarixiy bilimlar rivojiga ta’siri.
56. Amir Temur va temuriylar davri ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayoti tarixi masalalarining o‘rganilishi.

57. Xorijiy davlatlarda temuriylar davriga oid tadqiqotlarning paydo bo'lishi.
58. XIX asr oxiri – XX asrning 80-yillarida sharqshunoslarning temuriylar davri tarixini o'rganishga qo'shgan hissasi.
59. Jahon tarixida buyuk ipak yo'lining ahamiyati.
60. XVI – XVII asrlardagi tarixiy-jug'rofiy asarlarda O'rta Osiyo xalqlarining siyosiy-iqtisodiy hayoti muammolari.
61. Siyosiy tarqoqlik davrida tarixiy bilimlar.
62. XVI – XIX asrning birinchi yarmida Yevropadagi O'rta Osiyo haqidagi tarixiy geografik tadqiqotlar.
63. Buxoro xon (amir)ligi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot masalalarining o'rganilishi.
64. Mahalliy tarixchilar tomonidan Buxoro xon (amir)ligi tarixining tadqiq etilishi.
65. XVIII – XIX asrning birinchi yarmida Qo'qon xonligi davri tarixshunosligi.
66. Jahon tarixida buyuk ipak yo'lining ahamiyati.
67. Siyosiy tarqoqlik davrida tarixiy bilimlar.
68. XVIII asr 2-yarmida Markaziy Osiyo tarixshunosligi.
69. Qo'qon xonligi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot masalalarining o'rganilishi.
70. Mahalliy tarixchilar tomonidan Qo'qon xonligi tarixining tadqiq etilishi.
71. Beruniy va uning "O'tmish xalqlardan qolgan yodgorliklar" asari.
72. Xondamir asarlarining vatanimiz tarixinin o'rganishdagi o'rni.
73. Herman Vamberi va uning O'rta Osiyo haqidagi sayohatnomasi.
74. Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asari haqida.
75. Mirza Olim Maxdumhoji "Tarixi Turkiston" tarixiy manba sifatida.
76. Xiva xonligi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot masalalarining o'rganilishi.
77. Mahalliy tarixchilar tomonidan Xiva xonligi tarixining tadqiq etilishi.
78. Muhammad Solih "Shayboniynoma" – shayboniylar davrining muhim manbasi sifatida.

79. Fasih Xavofiyning “Mujmali Fasihiy” asari Amir Temur va temuriylar davri tarixini o‘rganishdagi ahamiyati.

80. Memuar asarlar.

**XX ASRDA YEVROSIYODA SIYOSIY JARAYONLARI TARIXI VA
ZAMONAVIY TENDENSIYALAR FANI BO‘YICHA SAVOLLAR:**

1. XX asr boshlarida Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar.
2. XX asrda Shimoliy Yevropa mamlakatlari.
3. Daniya davlat tuzumi va aholisi, tashqi savdosi va transporti.
4. Shvetsiya davlat tuzumi, aholisi, xo‘jaligi, sanoati.
5. Norvegiya davlat tuzumi va aholisi.
6. XX asrda Shimoliy Yevropa mamlakatlari tashqi savdosi.
7. Sharqiy Yevropa davlatlari davlat tuzumi va aholisi.
8. Sharqiy Yevropa davlatlari xo‘jaligi, sanoati va transporti.
9. Sharqiy Yevropa davlatlari maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari.
10. XX asrda Germaniyada tashqi savdo.
11. XX asrda Germaniya xo‘jaligi, sanoati va transporti.
12. Gollandiya davlat tuzumi va aholisi.
13. Gollandiya davlat tuzumi va aholisi, siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari.
14. XX asrda Italiya xo‘jaligi, sanoati va transporti.
15. XX asrda Italiya maorifi va madaniy-ma’rifiy muassasalari.
16. Gretsiya davlat tuzumi va aholisi.
17. Gretsiya davlatida siyosiy partiyalar va kasaba uyushmalari.
18. Xorvatiya davlat tuzumi aholisi.
19. XX asrda Ukraina davlat tuzumi, aholisi, iqtisodiyoti.
20. XX asrda Ukraina davlat xo‘jaligi, sanoati va tashqi savdosi va transporti.
21. Bolgariya davlat tuzumi va aholisi.
22. Bolgariya davlatining Siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari va jamoat tashkilotlari.
23. Bolgariya davlat Tashqi iqtisodiy aloqalari.

24. Vengriya davlat tuzumi va aholisi.
25. Vengriya davlat siyosiy partiyalari va kasaba uyushmalari.
26. Vengriya davlat Xalq maorifi, ilmiy va madaniy-ma'rifiy muassasalari.
27. Polsha va Chexiya davlat tuzumi aholisi.
28. Polsha va Chexiya davlatlari iqtisodiyoti. xo'jaligi, sanoati va transporti.
29. Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarining geografik joylashuvi hamda ajralib turadigan jihatlari.
30. Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari uyushmasi.
31. Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari innovatsion rivojlanish modeli.
32. Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari geografik o'rni, hududiy bo'linishi, davlat tuzumi.
33. Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyoti, ichki va tashqi diplomatiyasi.
34. XX asr oxiri – XXI asr boshlarida Hindiston geografik o'rni va hududiy bo'linishi.
35. XX asr oxiri – XXI asr boshlarida Hindiston ichki va tashqi siyosati.
36. XX asrda Pokiston Geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
37. XX asrda Pokiston ichki va tashqi diplomatiya.
38. XX asrda Bangladesh geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
39. XX asrda Bangladesh iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya.
40. XX asrda Indoneziya geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
41. XX asrda Indoneziya ichki va tashqi diplomatiya.
42. XX asrda Singapur geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
43. XX asrda Malayziya geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
44. XX asrda Malayziya ichki va tashqi diplomatiya.
45. XX asrda Yaponiya davlatining geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
46. XX asrda Yaponiyada qishloq xo'jaligi va sanoati.
47. Tailand Qirolligi davlat boshqaruvi tartiblari.
48. XX asrda Xitoy geografik o'rni, hududiy bo'linishi.
49. XX asrda Xitoyda siyosiy partiyalari, parlament.

50. XX asrda Xitoyda iqtisodiy hayot, ichki va tashqi diplomatiya.

**70220301- Tarix (yo‘nalishlar va faoliyat turi bo‘yicha) mutaxassisligi
bo‘yicha yakuniy davlat attestatsiya sinovi o‘tkaziluvchi fanlarga oid o‘quv
adabiyotlari va elektron ta’lim resurslari**

RO‘YXATI

Eslatma: asosiy o‘quv adabiyotlari va qo‘llanmalarning elektron nusxalari universitetning https://fdu.uz_manziliga joylangan.

**O‘ZBEKISTON YER-SUV MUAMMOLARI (QADIMGI DAVRDAN-
HOZIRGI KUNGACHA) FANI BO‘YICHA ADABIYOTLAR:**

Asosiy adabiyotlar

1. Y.G‘.G‘ulomov Xorazimning sug‘orish tarixi. Qadimgi zamonlardan hozirgi kungacha. –Toshkent: Fan, 1959
2. A.R.Muhammadjonov. Shaybonixon suv ayrig‘ich ko‘prigi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1969
3. A.R.Muhammadjonov. O‘zbekistonning qadimgi gidrotexnika inshootlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997
4. Исоқов З. Фарғона водийси анъанавий деҳқончилик маданияти. – Тошкент: “Yangi nashr”, 2011.
5. История Узбекистана. – Ташкент: Фан, 2012.
6. Комилов О. Ўзбекистонда суғориш тизими ривожланиши: ютуқлари, муаммо ва оқибатлари.– Тошкент: Академнашр, 2016.
7. Мусаев Н.У. Ўрта Осиёда деҳқончилик маданияти ва аграр муносабатлари тарихи. – Тошкент: Фан, 2005.
8. X.I.Valiyev, Sh.O.Muradov, B.M.Xolbayev Suv resurslaridan mukammal foydalanish va muhofaza qilish, –Toshkent: Fan va texnologiya, 2010
9. N.N.Narziyev Tarixda suvga bo‘lgan munosabat va suvdan unimli foydalanish madaniyati, –Toshkent: Fan va texnologiya, 2016

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.

4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.

5. Muhammadjonov A.R. Quyi Zarafshon vodiysining sug'orilish tarixi (qadimgi davrdan to XX asr boshlarigacha). – Toshkent: Fan, 1972.

6. G'ulomov Y.G'., Xorazmning sug'orilish tarixi. – Toshkent: Fan, 1959.

7. Tolstov S.P., Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab. – Toshkent: Sharq, 1969.

8. Muhammadjonov A. O'zbekistonni qadimgi gidrotexnika inshootlari – Toshkent: O'zbekiston, 1997.

9. Абдураимов М. А., Очерки аграрных отношений в Бухарском ханстве в XIX – первой половине XIX века, Т.І, – Ташкент.: Фан, 1966. Т.ІІ, Т. 1970.

10. Адрианов Б. В. Древние оросительные системы Приаралья. – М.: Наука, 1969.

11. Азимджанова С.А. Об одном документе по водным отношениям в Средней Азии, - Известия АНУз, серия общественных наук, №3, 1957г.

12. Аминова Р.Х. Аграрные преобразования в Узбекистане накануне сельской коллективизации. – Ташкент.: Фан, 1969.

13. Аминова Р.Х. Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг аграр сиёсати ва уни сохталаштирувчилар. – Тошкент: Ўзбекистон, 1972.
14. Бартольд. В.В. К истории орошения Туркестана / Соч. в 9 томах. – М.: Наука, 1965.
15. Бартольд. В.В. Сведения об Аральском море и низовьях Амударьи с древнейших времен до XVI века / Соч. в 9 томах. – М.: Наука, 1965.
16. Букинич Д.Д. Каналы древнего Термеза, Труды АН УзССР, т. II, сер. I, – Ташкент, 1945.
17. Букинич Д.Д., Краткие предварительные соображения о водоснабжении и ирригации Старого Термеза и его района, Труды АН УзССР, сер. I, история, археология, вып. 2, – Ташкент, 1940.
18. Буряков Ю.Ф. Рабады средневекового Бенакета // ИМКУ. – Ташкент: 1990.
19. Водные ресурсы: проблемы Арала и окружающая среда. – Ташкент: Университет, 2000.
20. Голованов А.А., Саидов И.М., Дехканство Узбекистана на историческом повороте второй половины XIX-первой трети XX вв. – Ташкент: Самарканд, 2007.
21. Грулев М.В. Амударья. (Очерк среднего течения). – Ташкент: 1900.
22. Гулямов Я.Г. Исследование исторической гидрографии низовьев Кашкадарьи и Зерафшана // ИМКУ. – Ташкент: Фан, 1963.
23. Гулямов Я.Г. История орошения Хорезма с древнейших времен до наших дней. – Ташкент: Изд. АН УзССР, 1957.
24. Гулямов Я.Г., Исламов У., Аскарлов А. Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в низовьях Зарафшана. – Ташкент: Фан, 1966.
25. Гулямов Я.Г. Освоим земли древнего орошения, Земли древнего орошения и перспективы их сельскохозяйственного использования. – М.: Изд-во Наука, 1969.

26. Демезон П.И. Записки о Бухарском ханстве // Отчеты П.И. Демезона и И.В. Виткевича. – М.: Наука, 1983.
27. Джуракулов М.Дж., Холматов Н.У. Мезолит и неолит Среднего Зарафшана (Сазаганская культура). – Ташкент: Фан, 1991.
28. Дониш А. Путешествие из Бухары в Петербург. – Д.: Таджикгосиздат, 1960.
29. Древний и средневековый город Восточного Мавераннахра. Шохрухия. I – XVIII вв. н.э. – Ташкент: Фан, 1990.
30. Заднепровский ЮА. Древнеземледельская культура Ферганы // М. –Л.: Изд. АН СССР, 1962.
31. Заднепровский. ЮА. Древние города и этапы урбанизации в Средней Азии // Зона и этапы урбанизации. – Ташкент: 1989.
32. Исамиддинов М., Курбанов Н. Связи скотоводческого и земледельческого населения Согда // Археология, история и культура Средней Азии. Тезисы докладов международной конференции. – Ташкент, 2002.
33. Йўлдошев М.И. Хива хонлигида феодал ер эгалиги ва давлат тузилиши. – Тошкент, 1959.
33. Кесь А.С. Аральское море в голоцене // Этнография и археология Средней Азии. – М.: Наука, 1979.
34. Кун А.А. Очерки Шахрисябзского бекства // ЗИРГО по отделению этнографии. – СПб., 1880.
35. Латынин Б.А. Вопросы ирригации древней Ферганы. Краткие сообщения Института этнографии АН СССР, вып. XXIV. – М., 1957.
36. Латынин Б.А., Вопросы истории ирригации древней Ферганы, Краткие сообщения Института истории материальной культуры, вып. 64. – М., 1956.

37. Латынин Б.А., Вопросы хронологии земледельческих культур древней Ферганы. Исследования по археологии СССР, Сборник ЛГУ в честь проф. М. И. Артамонова. – Л., 1961.
38. Латынин Б.А. К вопросу об истории ирригации, Сб., АН СССР академику Н. Я. Марру. – М.-Л., 1935.
39. Латынин Б.А., Некоторые вопросы методики изучения истории ирригации Средней Азии // Советская археология, 1959. № 3, стр. 19-27.
40. Лордкипанидзе Л.Н. История геологического изучения Узбекистана в системы цивилизации Азии. – Ташкент: Гидроингео, 2001.
41. Массон В.М. Древнеземледельческая культура Маргианы // МИА. – М.–Л.: Изд. АН СССР, 1959.
42. Массон В.М. О культурных стандартах в древнейших земледельческо-скотоводческих обществах // Древняя Восток и Мировая культура. – М., 1981.
43. Массон М.Е. Среднеазиатские мосты прошлого и проблемы их изучения. – Ташкент: Узбекистан, 1978.
44. Массон М.Е. Столичные города в низовьях Кашкадарьи с древнейших времен до наших дней. – Ташкент: Фан, 1973.
45. Маева Н.А. Материалы для статистики Туркестанского края. Ежегодник / Под редакцию. – СПб., 1872.
46. Мейендорф Е.К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. – М.: Наука, 1975.
47. Миддендорф А.Ф. Очерки Ферганской долины (с приложением Химических исследований почв и воды» К. Шмидта) / пер. с нем. В.И. Ковалевского. – СПб.: Тип. Имп. Акад. Наук, 1882.
48. Моргуnenков Ф. Использование свободных водно-земельных ресурсов в Туркестане, Хиве и Бухаре // Вестник ирригации, 1923. №3.
49. Насриддинов Қ. Суғорма деҳқончилик атамаларининг қисқача изоҳли луғати. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008.

50. Низовья Амударьи, Сарикамиш, Узбай. История формирования и заселение // МХЭ. – М.: Изд-во АН СССР, 1960.
52. Ртвеладзе Э.В., Саидов А.Х., Абдуллаев Е.В. Очерки по истории цивилизации древнего Узбекистана: государственность и право. – Ташкент: 2000.
53. Сагдуллаев А. Қадимги Ўрта Осиё тарихи. – Ташкент: Университет, 2004.
54. Сагдуллаев А., Мавлонов Ў. Ўзбекистонда давлат бошқаруви тарихи. – Тошкент: Академия, 2006.
55. Семенов А.А. Очерк устройства центрального административного управления Бухарского ханства позднейшего времени // Материалы по истории таджиков и узбеков Средней Азии. – Сталинабад, 1954.
56. Семенов-Тяньшанский В.П. Россия. Полное географическое описание. Туркестанский край. – СПб.: Изд-во А.Ф. Девриена, 1913.
57. Сулейманов Р.Х. Древний Нахшаб. Проблемы цивилизации Узбекистан VII в до н.э. – VII в н.э. – Ташкент: Фан, 2000.
58. Толстов С.П., Қадимги Хоразм маданиятини излаб, Тошкент, “Фан” нашриёти, 1964.
59. Толстов С.П. По древнем делтам Окса и Яксарта. – М., 1962.
60. Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида. Ўзбекистоннинг янги тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2000. 1-китоб.
61. Ханыков Н. Описание Бухарского ханства. – СПб., 1843.
62. Шайдуллаев Ш.Б. Северная Бактрия в эпоху раннего железного века / Цивилизация Турана – Мавераннахра. – Тошкент: Халқ Мероси, 2000.
63. Эшов Б. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи. – Тошкент: Yangi asr avlodi, 2012.
64. Юнусходжаева М. Из истории землевладения в дореволюционном Туркестане. – Ташкент: Фан, 1970.

Elektron manbalar:

1. www.history.ru
2. www.ziyonet.uz
3. www.turklib.ru
4. www.twirpx.ru
5. www.mirknig.ru

TARIXIY REKONSTRUKSIYA MASALALARI FANI BO‘YICHA ADABIYOTLAR:

Asosiy, qo‘shimcha adabiyotlar va axborot manbaalari:

1. Sagdullayev A.S. Qadimgi O‘rta Osiyo tarixi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: 2008.
2. Egamberdiyeva N. Arxeologiya. O‘quv qo‘llanma. – T., 2011.
3. Boqiyev A., SHaydullayev A., Yo‘ldosheva Z. Oks sivilizatsiyasi. – Toshkent: Yangi nashr, 2015.
4. Genest J.M., Horde T. Tanet Ch. Lascaux. A work of Memory. – Paris, 2004.

Qo‘shimcha adabiyotlar

5. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
6. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
7. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2016.
8. Rtveladze E.V., Saidov A.X., Abdullaev E. O‘zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. – Toshkent: “Adolat”, 2011.
9. Islomov U.I., Krahmal K.A. Палеоэкология и следы древнейшего человека в Центральной Азии . – Ташкент: 1995.
10. Видайущиеся памятники археологии Узбекистана – Ташкент: San`at, 2013.

11. Amite P. Elam and Bactria. Bactria. An Ancient vasis civilizations. – Roma – Venezia. 1989.
12. Maloney N. Archeology. – Oxford University press. 1995.
13. Toynbee A.J. Study of History. Vol. I-X. –London: 1934-1954.
14. Sarianidi V. Margiana and Protozoroastrism. – Athens. 1998.
15. Kohi Ph. Central Asia. Paleolithic Beginnens to the Iron Age. – Paris: 1984.
16. Renfrew C. Approaches to social archeology. – Edinburg: 1984.
17. Askarov A., Shirinov T.Sh. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Средней Азии. – Samarkand: 1993.
18. Mavlonov O'. Markaziy Osiyoning qadimgi yo'llari. – Toshkent: "Akademiya" 2008.
19. Islomov U.I., Timofeev V. Культура каменного века Центральной Азии. – Ташкет: 1986.
20. Suleymanov R.X. Археология как источник динамики экологии Центральной Азии. Markaziy Osiyo tarixi, arxeologiyasi va etnologiyasining muammolari. – Toshkent: 2015.
21. India and Central Asia (Pre-Islamic period). – Tashkent: 2000.
22. Rouse I. Introduction to prehistory. The Methods of pre – history. – New York: 1968.
23. Trigger B.G. Beyond History. The Methods of pre – history. – New York: 1968.
24. Binford L.S. Archeological Perspectives. Man`s Imprint from the Past. – Boston: 1971.
25. Renfrew C. The Emergence of civilization. – London: 1972.
26. Clark J.D. The Prehistory of Africa. London: 1970.
27. Mellart J. Earliest civilizations of the Hear East. London: 1965.

Axborot manbalari

28. www.history.ru
29. www.natura.com
30. www.arheology.ru
31. www.arheology.com

PALEOEKOLOGIYA VA SIVILIZATSIYA DINAMIKASI FANI

BO'YICHA ADABIYOTLAR:

Asosiy, qo'shimcha adabiyotlar va axborot manbaalari:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Karimov I.A. Inson uning huquq va erkinliklari – oliy qadriyat. – Toshkent: O'zbekiston, 2006.
6. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
8. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. - Toshkent: O'zbekiston. 2015.

1. Asosiy adabiyotlar.

1. Suleymanov R.H. Paleoekologiya dinamikasi va sivilizatsiya evolyusiyasi (Markaziy Osiyo va qo'shni o'lkalar). Uslubiy qo'llanma. Toshkent: .2017.
2. To'xtaev A. Ekologiya. Toshkent: 2017.
3. Sagdullayev A.S. Qadimgi O'rta Osiyo tarixi. O'quv qo'llanma, Toshkent: 2008.
4. Chiniqulov X., Jo'liyev A.H. Umumiy geologiya. Toshkent. 2011.

5. Sultonov P.S., Axmedov B.P. Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish asoslari. Toshkent: 2004.

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. Islamov U. I., Krahmal K.A. Палеоэкология и следы древнейшего человека в Центральной Азии. Ташкент: Izd. “Fan”. 1995. pdf.
2. Djurakulov M.D., Avanesova N.A. Историография эпохи бронзы Средней Азии. Учебное пособие. Самарканд. Изд. СамГУ. 1983.
3. Kabirov J., Sagdullaev A. Markaziy Osiyo arxeologiyasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: 1990.
4. Xain V.E., Koronovskiy N.V., Yasamanov N.A. Историческая геология. Учебник. Изд. МГУ. 1997. Джву.
5. Палеогеография и геоморфология Каспийского региона в плейстотсене. М, 1993.
6. Vishnyaskiy L.B. CHelovek v labirinte evolyusii. Monografiya. M. Izd. “Ves Mir”. 2004. Djvu.
7. Rtveladze E.V., Saidov A.X., Abdullaev E. Qadimgi O‘zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. Toshkent: Adolat. 2001.
8. Rtveladze E.V. Сивилизатсии, государства и культуры Центральный Азии. Ташкент: 2005.
9. Terner A. Большая энсклопедия. До историчеих животных. М. Изд-во “Орникс”. 2006. Джву.
10. Matyushin G.N. Археологический словарь. М.: Просвещение: АИШ “ Учебная литературе”, 1996.
11. Alekseeva O.E. Savnovidi N.F. ИЛЛюстрированных Англо-русский- русско-английский историко-археологический словарь. Санк-Петербург. 1993. Джву.
12. John Barrett. The Emergence of Civilisation Revisited (Sheffield Studies in Aegean Archaeology) edited by John C. Barrett and Paul Halstead Sheffield.
13. Богданов И.И. Палеоекология. Учебное пособие. М. Изд. “ФЛИНТА”. 2011.

14. Белкин В.В. Основы геологии. Учебное пособие. Перм-Березники.2008.
15. Charles French. Geoarchaeology in action: studies in soilmicromorphology and landscape evolution. Routledge. 2003.
16. John Barrett. The Emergence of Civilisation Revisited (Sheffield Studies in Aegean Archaeology) edited by John C. Barrett and Paul Halstead Sheffield.
17. Paul Goldberg and Richard I. Macphail. Practical and theoretical geoarchaeology. Blackwell publishing. 2006.
18. Umberto Albarella. Environmental Archaeology: Meaning and Purpose. Springer- Science Business Media, B.Y.2001.

3.Axborot manbaalari

1. www.lex.uz
2. www.fundngo.uz
3. www.uza.uz
4. www.gazeta.uz
5. www.geografiya.uz
6. www.history.ru
7. www.natura.com
8. www.archaelogy.ru
9. www.archaelogy.com
10. www.ecouz.uz

O‘RTA ASRLAR MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI FANI BO‘YICHA ADABIYOTLAR:

Asosiy, qo‘shimcha adabiyotlar va axborot manbaalari:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ‘ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi 2017-yil 24-maydagi PQ-2995-son Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O'zbekistonga oid xorijdagi madaniy boyliklarni tadqiq etish markazini tashkil etish to'g'risida"gi 2017-yil 20-iyundagi PQ-3074-son Qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzurida O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha Jamoatchilik kengashi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 2017-yil 30-iyundagi PQ-3105-son Qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yil 19-dekabrda PQ-4068-son Qarori.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-maydagi "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-son Farmoni.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-iyundagi "2019-2023 yillarda Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4358-son Qarori.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-son Farmoni.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 21-sentabrdagi "Arxeologik tadqiqotlarni tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi 792-son Qarori.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 16-apreldagi "Sharqshunoslik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va

ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4680-son Qarori.

Asosiy adabiyotlar:

1. Madraimov A., Fuzailova U. Tarixiy manbashunoslik. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2010.
2. Арслонзода Р.А. Источниковедение истории Узбекистана. / Учебно-методическое пособие. – Фергана: Тип. ФерГУ, 2019. – 240 с.
3. Арслонзода Р.А. Источниковедение: Учебник / Отв.ред. М.М.Исхаков. – Ташкент: Навруз, 2019. – 354 с.
4. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари (қадимги замон ва ўрта асрлар). – Тошкент: 2001.

Zamonaviy xorijiy adabiyotlar:

1. Brundage A. Going to the Sources: A Guide to Historical Research and Writing. – Oxford: John Wiley & Sons, 2017. – 176 pp.
2. Русина Ю.А. Методология источниковедения. – Екатеринбург, 2015.
3. Сиренов и др. Источниковедение: Учебник. – Москва: Юрайт, 2018.
4. Источниковедение. – Москва: Высшая школа экономики, 2015.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Абиджанова Д. Маверауннахр эпохи правления Амира Темура в англоязычной историографии 60-90-х годов XX в. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Ташкент, 2001.
2. Алимова Д.А. История как история, история как наука. Т. I. История и историческое сознание. – Ташкент: Ўзбекистон, 2008.
3. Анкерсмит Ф.Р. История и тропология: взлёт и падение метафоры / Переводчики: М.Кукарцева, Е.Коломец, В.Кашаев. М.: Канон, Реабилитация, 2009.
4. Ахмеджанов Г.А. Российская империя в Средней Азии. История и историография колониальной политики царизма в Туркестане (1867-1917). – Ташкент: Фан, 1995.

5. Алимова Д. Женский вопрос в советской историографии Средней Азии (20-80-ые годы): Автореф. дис. ... докт. ист. наук. – Ташкент: ИАИ АН РУз, 1991.
6. Алимов Ш. Изучение национальной политики в исторической литературе Узбекистана (20-30-е годы). - Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Ташкент: 1994.
7. Ахунова М.А., Лунин Б.В. История исторической науки в Узбекистане. – Ташкент: Фан, 1970.
8. Бўриев. О. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё. – Ташкент: 1997.
9. Гарипов Р. Историографический ракурс некоторых аспектов политической и социально-экономической обстановки в Туркестане в начале XX века // O'zbekiston tarixi. 2001.– № 1. С. 44-50.
10. Дониёров А. Этнографические исследования в Узбекистане в XX веке: основные этапы, проблемы, перспективы развития. Автореф. дисс. ... докт. ист. наук. – Ташкент: 2003
11. Зияева Д. Национально-освободительное движение в Туркестане в историографии XX века (проблемы изучения истории восстания 1916 года и движения “истиклолчилик” 1918-1924 гг.): Автореф. дис. ... докт. ист. наук. – Ташкент: 1999.
12. Зверева В.В., Парамонова М.Ю., Репина Л.П. История исторического знания. М., 2004.
13. Масалиева О. История Бухарского, Хивинского и Кокандского ханств в англо-американской историографии XX века. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Т., 1999.
14. Кобзева О. Великий Щелковый путь: проблемы научной периодизации и истоки изучения европейскими учеными во второй половине XIX-начале XX вв. Автореф. дис. канд. ист. наук. – Ташкент, 2000

15. Пуговкина О. История Туркестана в наследии Российской историографии середины XIX - начала XX века (политические и экономические аспекты). Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Ташкент, 2006.
16. Илҳомов З. Тарих фани методологияси. – Т., 2013.
17. Иноятов К.Х. Историографические исследования в Узбекистане: Итоги, проблемы, перспективы (1961-1980 гг.). Автореф. дисс. докт. ист. наук. – Ташкент, 1994.
18. История Узбекистана в источниках. Известия путешественников географов и ученых XVI перв. пол. Составитель Б.В.Лунин. – Т.: Фан, 1988.
19. Историография истории Древнего Востока: Иран, Средняя Азия, Индия, Китай / Под ред. В.И.Кузищина. – СПб.: Алетейя, 2002.
20. Саидбобоев З. Европада Ўрта Осиёга оид тарихий-картографик маълумотлар (XVI – XIX асрлар). – Тошкент: Фан, 2008.
21. Самарқанд шахрининг умумбашарий маданий тараққиёт тарихида тутган ўрни. Самарқанд шахрининг 2750 йиллик юбилейига бағишланган халқаро илмий симпозиум материаллари. – Тошкент: Фан, 2007.
22. Тарихий манбашунослик муаммолари / Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент:, 2008, 2013.
23. Тарихшунослик ўқишлари. Б.В. Лунин хотирасига бағишланган тарихшунослик ўқишлари // Анжуман материаллари тўплами. – Т.: Фан, 2010.
24. Ульянов О.Г.Историописание на Афоне: историко-критический метод Фукидида в “Истории” Иоанна (Иосафана) Кантакузина // Круглый стол “Освоение античной традиции в западноевропейском историописании Средних веков и Раннего Нового времени” 3 октября 2012 г.
25. Эргашхўжаева Г. 20-йиллар Ўрта Осиё хотин-қизларининг эмансипацияси масалалари француз тарихшунослиги талқинида (50-80-йиллар адабиётлари асосида) Автореф. ист. наук. – Тошкент, 1996.
26. Саидкулов Т.С. Очерки историографии истории народов Средней Азии. часть I. – Ташкент.: Ўқитувчи, 1990.

Elektron manbalar

1. www.history.ru
2. www.natura.com
3. www.ziynet.uz

XX ASRDA YEVROSIYODA SIYOSIY JARAYONLAR TARIXI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR FANI BO‘YICHA ADABIYOTLAR:

Asosiy, qo‘shimcha adabiyotlar va axborot manbaalari:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil yakunlari va 2017-yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017-yil 16-yanvar, № 11.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016-yil 7-dekabr / SH.M.Mirziyoev. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 48b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq/ Sh.M.Mirziyoyev. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2016. – 56 b.
5. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2014.
6. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz – kelajak yo‘q. – T., 1998.
7. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, taraqqiyot shartlari va kafolatlari. T., 1997.
8. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch. T., 2008.
9. Karimov I.A. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi va O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo‘llari va choralari. – T., 2009.
10. Islom Karimov Mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish ustuvor maqsadimizdir. / “Xalq so‘zi” 2010-yil 28-yanvar. 19-son

11. Islom Karimov Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirish. / “Xalq so‘zi” 2010-yil 30-yanvar. 21-son.
12. Islom Karimov BMT sammiti mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag‘ishlangan yalpi majlisidagi nutqi. / “Xalq so‘zi” 2010-yil 21-sentabr.
- Islom Karimov Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. / “O‘zbekiston ovozi” 2010-yil 13-noyabr. 132-son.

Asosiy adabiyotlar

1. Xoskins Dj. Istoriya Sovetskogo Soyuza. M., 2012.
2. Vert N. Istoriya Sovetskogo gosudarstva. M., 2013.
3. Boffa Dj. Istoriya sovetского союza. V 2-tomax, M., 2012.
4. Servis R. V. Lenin: Politicheskaya biografiya. M., 2011

Qo‘shimcha adabiyotlar

13. Berdyaev N.A. Istoki i smisl russkogo kommunizma. M., 1991.
14. Taker R. Stalin put k vlasti. M., 1991.
15. Koen S. Buxarin: politicheskiy portret. M., 1991.
16. Medvedev R. Oni okrujali Stalina. M., 1991.
17. Volkogonov D.A. Trotskiy: politicheskiy portret. M., 1991.
18. Brejnev: materialy k biografii. M., 1990.
19. Xrushchyov: materialy k biografii. M., 1990.
20. Beriya: konets karey. M., 1990.
21. Zenkovich Elita: samye zakrytye lyudi. M., 2010.
22. Reabilitatsiya: politicheskie protsessy 20-x – 30-x gg. M., 1990.
23. R.Servis “Lenin”. M., 2002.
24. Emelyanov Yu.V. “Stalin” v 2-x tomakh. M., 2003.
25. С.Хантингтон. Столкновение цивилизаций./ пер. Т.Валимеева. – Москва: Издательство АТС, 2018. – 640 с.
26. Руденкова Д.Э. Лоббизм в Европейском союзе: политические аспекты регулирования. // диссертация на соискание учёной степени кандидата политических наук. – Москва, 2016. – 150 с.
27. European Union. – Brussels: Edit. Pub. House, 2020.
28. H.Haskins. Canada and EU. – Ottawa: OUPress, 2019.

Axborot manbalari

29. <http://grid.rug.nl/ahc/>
30. <http://Librory.Byu.edu/-rdh/eurodocs/>
31. <http://history.hanover.edu/texts.htm>
32. <http://www.ucr.edu/h-gig/horuslinks.html>
33. <http://english.www.hss.cmu.edu/history>
34. <http://www.ukans.edu/history/vl/>
35. <http://www.lib.muohio.edu/inet/subj/history/wwii/index.hrml>
36. <http://www.lib.byu.edu/-rdh/wwl/>
37. <http://classics.mit.edu>
38. <http://www.washlaw.edu/forint/>
39. <https://www.britannica.com/>
40. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2014-2020/spending-and-revenue_en
41. <https://equality2020.eu/20yearsequality>
42. https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2020-today/2020_en
43. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/>
44. https://uz.wikipedia.org/wiki/Yevropa_Ittifoqi
45. https://uz.wikipedia.org/wiki/Amerika_Qo%CA%BBshma_Shtatlari
46. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Kanada>
47. https://uz.wikipedia.org/wiki/Birlashgan_Qirollik
48. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Fransiya>
49. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8B>
50. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Italiya>
51. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ispaniya>
52. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Gretsiya>
53. <https://en.wikipedia.org/wiki/Serbia>
54. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Xorvatiya>
55. https://uz.wikipedia.org/wiki/Shimoliy_Yevropa
56. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Rossiya>
57. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Belarus>
58. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ukraina>
59. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Bolgariya>
60. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Vengriya>
61. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Polsha>
62. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Chexiya>

BAHOLASH MEZONI

I. 70220301 – Tarix (yo‘nalishlar va faoliyat turi bo‘yicha) mutaxassisligi magistrantlariga mutaxassislik fanlaridan Davlat attestatsiyasini yozma shaklda o‘tkazish tartibi va baholash mezonlari

1. O‘zbekistonda yer-suv muammolari (qadimgi davrdan hozirgi kungacha) (ixtisoslik fanlari) (1.04)
2. Tarixiy rekonstruksiya masalalari (ixtisoslik fanlari) (1.02)
3. Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi (ixtisoslik fanlari) (1.03)
4. O‘rta asrlar manbashunosligi va tarixshunosligi (ixtisoslik fanlari) (2.01)
5. XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar (ixtisoslik fanlari) (2.02)

Bitiruvchi kurs magistrantlari O‘zbekistonda yer-suv muammolari (qadimgi davrdan hozirgi kungacha), Tarixiy rekonstruksiya masalalari, Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi, O‘rta asrlar manbashunosligi tarixshunosligi, XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar fanlaridan

Davlat attestatsiyasi ko‘p variantli yozma shaklda o‘tkaziladi. “Yozma” variantlarning har bir savol uchun javob 20 ball bilan baholanadi.

Fanlardan reytinglarni aniqlashda, baholash mezonlari quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- sinov bilet asosida “yozma ish” usulida o‘tkaziladi;
- har bir biletga 5 (beshta) tadan savol kiritiladi;
- har bir bilet Davlat Standartlari bo‘yicha umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini asosiy tushunchalaridan tashkil topadi;
- biletga kiritilgan umumkasbiy va ixtisoslik fanlari uchun ajratilgan savollarning barchasiga 5 ballik tizim asosida amalga oshiriladi.

Har bir savol bo‘yicha talabalarning bilimlarini baholash mezonlari umumkasbiy va ixtisoslik fanlari sinovlari variantlarning har bir savol uchun javob 20 ball bilan baholanadi.

Davlat attestatsiyasida har bir yozma javoblar quyidagi mezon asosida baholanadi:

- berilgan savolga to'g'ri va to'liq javob yozilsa, savolning mazmuni, mohiyati to'g'ri va izchil yoritilsa, shuningdek, ijodiy yondashilsa, javobda mantiqiy yaxlitlikka erishilsa o'zlashtirish ko'rsatkichi **17,2-20 ball** oralig'ida baholanadi;
  - berilgan savolga to'g'ri javob yozilsa, savolning mazmuni to'liq yoritilgan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi **14,1-17,1 ball** oralig'ida baholanadi;
  - berilgan savolga og'zaki javob noto'g'ri yoki yuzaki yozilgan bo'lsa, biroq berilgan savolning mazmuni to'liq yoritilmagan bo'lsa, o'zlashtirish ko'rsatkichi **12-14 ball** oralig'ida baholanadi;
  - berilgan savolga javob noto'g'ri yoki yuzaki javob berilsa, qo'yilgan masalaning mohiyati mazmuni ochib berilmasa, unda o'zlashtirish ko'rsatkichi 0 - 11,9 ball oralig'ida baholanadi (17,2-20 ball - a'lo, 14,1-17,1 ball - yaxshi, 12-14 ball - qoniqarli, 0-11,9 ball - qoniqarsiz).
- 5 ta savolga umumiy 100 ballik mezonda baholanadi umumiy bahoni quydagi konvertatsiyon jadval orqali bahoga o'tkaziladi.

II. 70220301 – Tarix (yo'nalishlar va faoliyat turi bo'yicha) mutaxassisligi magistrantlariga mutaxassislik fanlaridan Davlat attestatsiyasini test sinovi shaklida o'tkazish tartibi va baholash mezonlari

O'zbekistonda yer-suv muammolari (qadimgi davrdan hozirgi kungacha) , Tarixiy rekonstruksiya masalalari, Paleoekologiya va sivilizatsiya dinamikasi, O'rta asrlar manbashunosligi tarixshunosligi, XX asrda Yevrosiyoda siyosiy jarayonlar tarixi va zamonaviy tendensiyalar fanlaridan ko'p variantli test sinov shaklida o'tkazilsa har bir variant 100 ta yoki 50 ta test savollaridan iborat bo'ladi. Test sinovini baholash 5 ballik tizim asosida amalga oshiriladi.

Baholash usullari	Test topshiriqlari, yozma ish, tahlil uchun misollar, taqdimotlar
Baholash mezonlari	5 (a'lo) – fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtira olish;

	– fanga oid ko‘rsatkichlarni tahlil qilishda ijodiy fikrlay olish; – o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish; – o‘rganilayotgan jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ularga to‘la baho berish; – tahlil natijalari asosida vaziyatga to‘g‘ri va xolisona baho berish; – o‘rganilayotgan jarayonlarni analitik jadvallar orqali tahlil etish va tegishli qarorlar qabul qilish. 4 (yaxshi) – o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish; – tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish; – o‘rganilayotgan jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ularga to‘la baho berish; – o‘rganilayotgan jarayonlarni jadvallar orqali tahlil etish va tegishli qarorlar qabul qilish. 3 (qoniqarli) – o‘rganilayotgan jarayonga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ularga to‘la baho berish; – o‘rganilayotgan jarayonlarni analitik jadvallar orqali tahlil etish. – qaror qabul qilish haqida umumiy bilimga ega bo‘lish 2 (qoniqarsiz) – o‘tilgan fanning nazariy va uslubiy asoslarini bilmaslik; o‘tilayotgan fan qonuniyatlarini o‘zlashtirishmaslikni bilmaslik

Umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan Davlat attestatsiyasi bo‘yicha umumiy o‘zlashtirish ko‘rsatkichi 2 dan 5 balgacha baholanadi (5 baho – a‘lo, 4 baho – yaxshi, 3 baho – qoniqarli, 2 baho – qoniqarsiz) yoki baholash 5 baholik shkaladan 100 ballik shkalaga o‘tkaziladi.

Daraja	5 ballik tizim (baho)	O‘zlash-tirish foizda	An’anaviyda	Baholash mezonlari
O‘quv boshqarma uchun		Professor-o‘qituvchi uchun		
A+	4,51-5,0	91 - 100	A‘lo	Talaba materialni mustaqil ravishda tez o‘zlashtiradi: xatolarga yo‘l qo‘ymaydi; mashg‘ulotlarda faol ishtirok etadi; savollarga to‘liq va aniq javob beradi.
A	4,3-4,5	86-90		talaba materiallarni mustaqil ravishda o‘zlashtiradi: xatolarga yo‘l qo‘ymaydi; savollarga to‘liq va aniq javob beradi.

B+	4,05-4,29	81-85	Yaxshi	talaba materiallarni yaxshi o'zlashtirgan, uni mantiqiy ifoda eta oladi; mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi; savollarga to'liq va aniq javob beradi, biroq uncha jiddiy bo'lmagan xatolarga yo'l qo'yadi.
B	3,51 - 4,04	71-80		talaba materiallarni yaxshi o'zlashtirgan, savollarga to'liq va aniq javob beradi, biroq uncha jiddiy bo'lmagan xatolarga yo'l qo'yadi.
S+	3,3 - 3,5	66-70	Qoniqarli	asosiy materiallarni biladi, biroq aniq ifoda etishga qiynaladi; savollarga javob berishda aniqlik va to'liqlik yetishmaydi; materiallarni taqdim etishda ayrim xatoliklarga yo'l qo'yadi; kommunikatsiya jarayonida qiyinchilik sezadi.
S	3,0 - 3,29	60-65		asosiy materiallarni biladi, biroq aniq ifoda etishga qiynaladi; savollarga javob berishda aniqlik va to'liqlik yetishmaydi; materiallarni taqdim etishda ayrim xatoliklarga yo'l qo'yadi;
F	3,0 dan kam	59 dan past	Qoniqarsiz	materiallarni o'zlashtirmagan; savollarga javob bera olmaydi; mashg'ulotlarda ishtirok etmaydi

ESLATMA: Yakuniy davlat attestatsiya jarayonida qo'yilgan bahodan norozi bo'lgan bitiruvchilar yakuniy davlat attestatsiyasi ballari e'lon qilingan kundan e'tiboran uch kun muddat ichida appelyatsiya komissiyasiga murojaat qilishga haqli. Yakuniy davlat attestatsiya komissiyasi va talaba o'rtasida baholash ballari bo'yicha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar maxsus appelyatsiya komissiyasi tomonidan ko'rib chiqiladi hamda DAK raisi bilan kelishilgan holda xulosa qilinadi.